

Food and Agriculture Organization
of the United Nations

**HUNTING
AND FOREST MANAGEMENT
CUSTOMS IN ANCIENT GEORGIA**

**ნადირობისა
და ტყით სარგებლობის ტრადიციის
ძველ სიძველეთა შესახებ**

ნადირობისა და ტყით
სარგებლობის ძრადისციები
ძველ საქართველოში

**HUNTING AND FOREST
MANAGEMENT CUSTOMS
IN ANCIENT GEORGIA**

ბაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია
თბილისი, 2018

FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS
TBILISI, 2018

Required citation: FAO. 2018. *Hunting and forest management customs in ancient Georgia*.

Tbilisi, 100 pp. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

სავალდებულო მითითება: FAO. 2018. ნადირობისა და ტყით სარგებლობის ტრადიცია ძველ საქართველოში.

თბილისი, 100 ფ. ნებართვა: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

The designations employed and the presentation of material in this information product do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) concerning the legal or development status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries. The mention of specific companies or products of manufacturers, whether or not these have been patented, does not imply that these have been endorsed or recommended by FAO in preference to others of a similar nature that are not mentioned.

The views expressed in this information product are those of the author(s) and do not necessarily reflect the views or policies of FAO.

ISBN 978-92-5-131007-6

©FAO, 2018

Some rights reserved. This work is made available under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 IGO licence (CC BY-NC-SA 3.0 IGO; <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/legalcode>).

Under the terms of this licence, this work may be copied, redistributed and adapted for non-commercial purposes, provided that the work is appropriately cited. In any use of this work, there should be no suggestion that FAO endorses any specific organization, products or services. The use of the FAO logo is not permitted. If the work is adapted, then it must be licensed under the same or equivalent Creative Commons licence. If a translation of this work is created, it must include the following disclaimer along with the required citation: "This translation was not created by the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). FAO is not responsible for the content or accuracy of this translation. The original [Language] edition shall be the authoritative edition.

Disputes arising under the licence that cannot be settled amicably will be resolved by mediation and arbitration as described in Article 8 of the licence except as otherwise provided herein. The applicable mediation rules will be the mediation rules of the World Intellectual Property Organization <http://www.wipo.int/amc/en/mediation/rules> and any arbitration will be in accordance with the Arbitration Rules of the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL).

Third-party materials. Users wishing to reuse material from this work that is attributed to a third party, such as tables, figures or images, are responsible for determining whether permission is needed for that reuse and for obtaining permission from the copyright holder. The risk of claims resulting from infringement of any third-party-owned component in the work rests solely with the user.

Sales, rights and licensing. FAO information products are available on the FAO website (www.fao.org/publications) and can be purchased through publications-sales@fao.org. Requests for commercial use should be submitted via: www.fao.org/contact-us/licence-request. Queries regarding rights and licensing should be submitted to: copyright@fao.org.

ამ პუბლიკაციაში გამოყენებული აღნიშვნები და წარმოდგენილი მასალები არ გამოხატავს გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) შეხედულებას რომელიმე ქვეყნის, ტერიტორიის, ქალაქის, ადგილის ან მისი ხელისუფლების სამართლებრივი ან განვითარების სტატუსის შესახებ, ან მისი საზღვრების დელიმიტაციის შესახებ. კონკრეტული კომპანიების ან მწარმოებელთა პროდუქციის ხსენება, მიუხედავად იმისა, არის იგი დაპატენტებული თუ არა, არ ნიშნავს იმას, რომ იგი მოწონებული ან რეკომენდებულია FAO-ს მიერ და რომ მას უპირატესობა აქვს იმავე სახის სხვა პროდუქტთან მიმართებით, რომლებიც ნახსენები არ არის.

ამ პუბლიკაციაში გამოთქმული მოსაზრებები ავტორისეულია და, შესაძლოა, არ გამოხატავდეს FAO-ს მოსაზრებებს.

ISBN 978-92-5-131007-6

©FAO, 2018.

ზოგიერთი დაცული უფლება. ეს ნაშრომი შექმნილია Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike შესაბამისად 3.0 IGO licence (CC BY-NC-SA 3.0 IGO; <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/legalcode>).

ამ ლიცენზიის პირობების თანახმად, ნაშრომის გადაწერა, გავრცელება და ადაპტირება არაკომერციული მიზნით ნებადართულია, იმ პირობით, რომ ნამუშევარი სათანადოდ იყოს ციტირებული. ამ ნამუშევრის ნებისმიერი გამოყენებისას არ უნდა არსებობდეს მოსაზრება, რომ FAO მხარს უჭერს ნებისმიერ კონკრეტულ ორგანიზაციას, პროდუქტს ან მომსახურებას. FAO-ს ლოგოს გამოყენება არ არის ნებადართული. თუ ნაშრომი ადაპტირებულია, ის უნდა იყოს ლიცენზირებული იმავე ან ეკვივალენტური Creative Commons ლიცენზიის შესაბამისად. თუ ამ ნაშრომის თარგმანი შეიქმნა, იგი უნდა მოიცავდეს შემდეგ ციტირებას: „ეს თარგმანი არ არის განხორციელებული გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მიერ. FAO არ არის პასუხისმგებელი ამ თარგმანის შინაარსზე ან სიზუსტეზე. ორიგინალი გამოცემა [ენა] უნდა ჩაითვალოს ავტორიტეტულ გამოცემად.“

ლიცენზიით წარმოსთვლილი დავები, რომლებიც არ შეიძლება მოგვარდეს მშვიდობიანი გზით, გადაწყდება შუამდგომლობით ან არბიტრაჟით, როგორც ეს აღწერილია ლიცენზიის მე-8 მუხლში, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. სათანადო შუამდგომლობის წესებად ჩაითვლება ინტელექტუალური საკუთრების მსოფლიო ორგანიზაციის შუამავლობის წესები <http://www.wipo.int/amc/en/mediation/rules> და ნებისმიერი არბიტრაჟი განხორციელდება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის კომისიის საარბიტრაჟო წესების (UNCITRAL) შესაბამისად.

მესამე მხარის მასალები. მომხმარებლები, რომლებსაც სურთ გამოიყენონ ამ ნაშრომის მასალა, როგორცაა ცხრილები, ციფრები ან გამოსახულებები, რომელიც მიეკუთვნება მესამე მხარეს, პასუხისმგებელია იმის განსაზღვრაზე, თუ რამდენად საჭიროა ნებართვა მასალის ხელახლა გამოყენებისათვის და საავტორო უფლების მფლობელის ნებართვის მისაღებად. მესამე მხარის საკუთრებაში არსებული კომპონენტის დარღვევის შედეგად წარმოსთვლილი პრეტენზიების რისკი დაკავშირებულია მხოლოდ მომხმარებელთან.

გაყიდვები, უფლებები და ლიცენზირება. FAO-ს საინფორმაციო პროდუქტი ხელმისაწვდომია FAO-ს ვებგვერდზე (www.fao.org/publications) და შეიძენა შესაძლებელია publications-sales@fao.org საშუალებით. კომერციული გამოყენების მოთხოვნები წარმოდგენილი უნდა იყოს www.fao.org/contact-us/licence-request მეშვეობით. უფლებებისა და ლიცენზირების შესახებ კითხვები უნდა გაიგზავნოს შემდეგ მისამართზე: copyright@fao.org.

წინასიტყვაობა

ალბომი შედგენილია გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) და საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ტექნიკური თანამშრომლობის პროექტის – „ველური ბუნების მდგრადი მართვის შესაძლებლობების განვითარება საქართველოში“ – ფარგლებში, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ჩართულობით. სამეცნიერო-პოპულარული ტიპის ალბომი შედგენილია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული უნიკალური მანუსკრიპტების მიხედვით. გამოცემისთვის ტექსტები მოამზადეს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის თანამშრომლებმა ნესტან ბაგაურმა და მანანა ლვინერიამ, ხოლო ხელნაწერების ციფრულ ვერსიებზე დიმიტრი გურგენიძემ იმუშავა. თარგმანი ეკა ჯინორიძემ და მარია წერეთელმა შეასრულეს, ალბომის დიზაინი კი ილია ხელაიას ეკუთვნის.

გამოცემა მომზადდა მამუკა მესხთან, საქართველოში FAO-ს წარმომადგენლის მოადგილესთან კონსულტაციების შედეგად, პროგრამის ასისტენტის, თინათინ კბილაშვილისა და კომუნიკაციის ოფიცრის, სოფიო ალთუნაშვილის ჩართულობით. სამონადირეო და სატყეო საქმის მიმართულებით, პროექტში ჩართულნი იყვნენ ექსპერტები: რევაზ ბეჟაშვილი (საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, ეროვნული საშენი მეურნეობა) და მერაბ მაჭავარიანი (საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, ეროვნული სატყეო სააგენტო).

აქვე მადლობას ვუხდით შოთა არაბულს, რომელმაც მოგვანოდა არაბულების საოჯახო არქივში დაცული საბუთი (მენყერსაშიშ ზონაში ხის მოჭრის აკრძალვის შესახებ).

PREFACE

The album has been prepared in the frames of the ongoing technical cooperation project “Capacity Building for Sustainable Wildlife Management” of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and the Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia in cooperation with Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts.

A popular scientific album has been composed according to the unique collections preserved at the National Centre of Manuscripts. The texts have been prepared for publication by Nestan Bagauri and Manana Ghvineria (National Centre of Manuscripts); translation into English has been accomplished by Eka Jinoridze and Maria Tsereteli; preparation of digital versions of the manuscripts has been provided by Dimitri Gurgenidze (National Centre of Manuscripts). Iliia Khelaia has been in charge of the album design. While preparing the edition, consultations have been held with Mamuka Meskhi, FAO Assistant Representative in Georgia, Tinatin Kbilashvili, Programme Assistant and Sopio Altunashvili, FAO Communication Officer in Georgia as well as experts in the field of hunting and forestry involved in the project: Revaz Bezhashvili (Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia, National Breeding Center) and Merab Machavariani (Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia, National Forestry Agency).

We would also like to express our gratitude to Shota Arabuli who has provided us with the document, preserved in the family archive of the Arabuli (the ban on deforestation in the avalanche hazardous zone).

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ნადირობისა და ტყითსარგებლობის ტრადიციები ძველ საქართველოში

საქართველო დედამიწაზე გამორჩეული ქვეყანაა, როგორც ბიომრავალფეროვნების გლობალურად მნიშვნელოვანი 34 ცხელი წერტილიდან ერთ-ერთი (Conservation International). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტყის ეკოსისტემები, რაც დაახლოებით ქვეყნის ტერიტორიის 40%-ს შეადგენს და უაღრესად მრავალფეროვანი ცხოველთა სამყარო. საქართველოს მცენარეული სამყარო მოიცავს ჭურჭლოვან მცენარეთა 4 100-ზე მეტ სახეობას, რომელთა დაახლოებით 21%, ანუ 900-მდე სახეობა ენდემურია (600 – კავკასიის, 300 – საქართველოს ენდემი). ასევე, მეტად მდიდარია საქართველოს ფაუნა, რომელიც წარმოდგენილია 300 სახეობის ფრინველით, 76 სახეობის ძუძუმწოვრით, 84 სახეობის თევზითა და 12 სახეობის ამფიბიებით.

ამჟამად საქართველოს წითელ წიგნში შეტანილია ფაუნის 139 და მერქნიანი ფლორის 56 სახეობა, მათგან ცხოველთა 43-სა და მცენარეთა 20 სახეობას მინიჭებული აქვს კატეგორიები „გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი“ ან „გადაშენების უკიდურესი საფრთხის წინაშე მყოფი“. საქართველოში გავრცელებულ ცხოველთა მრავალი სახეობა საფრთხეშია გლობალური მასშტაბითაც.

სამწუხაროდ, ადამიანის უარყოფითი ზემოქმედების წნეხი ქვეყნის ბუნებრივ გარემოზე დღითი დღე იზრდება. ექსპერტების აზრით, თუ არსებული ნეგატიური ტენდენციები არ შეიცვლება, ჩვენი საუკუნე ჰაბიტატების კარგვისა და სახეობათა გადაშენების არნახული მასშტაბების მომსწრე გახდება.

აღნიშნული გარემოება ჩვენი ქვეყნის არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე განაპირობებდა ამ ბუნებრივი ფასეულობის რუდუნებით დაცვას და მომავალი თაობებისათვის პირვანდელი სახით შენარჩუნებას.

ასეთ ვითარებაში მეტად საინტერესოა, რა ხდებოდა ისტორიულ წარსულში, როგორი იყო ბუნებითსარგებლობისა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის საკითხები ძველ საქართველოში. ისტორიული გამოცდილების პოპულარიზაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რამდენიმე თვალსაზრისით: პროფესიული საზოგადოების მეტად ინფორმირება, შესაბამისი პროფილის სასწავლო პროგრამებში ამ მიმართულების მეტი ჩართულობა, ფართო საზოგადოებისათვის იმის ჩვენება, რომ ტყის დაცვას ჩვენში საუკუნოვანი ტრადიცია აქვს; დაბოლოს, ამ გამოცდილების წარმოჩენა საერთაშორისო ასპარეზზე.

წინამდებარე გამოცემაში აქცენტი გაკეთებულია ტყითსარგებლობისა და ნადირობის ტრადიციებზე ძველ საქართველოში. სურათის აღსადგენად, ბუნებრივია, პირველწყაროებს – უძველეს და უმდიდრეს ხელნაწერ მემკვიდრეობას – მივმართეთ.

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია 10 000-ზე მეტი ხელნაწერი წიგნი, 40 000-მდე ისტორიული საბუთი და ეს მემკვიდრეობა უმნიშვნელოვანეს ინფორმაციას ინახავს ჩვენი წარსულის თითქმის ყველა სფეროს შესახებ. ტყითსარგებლობისა და

ნადირობის ისტორიის აღსადგენად, ბუნებრივია, ამ წყაროებს უნდა დავეყრდნოთ.

ტყის საფარს ჩვენი წინაპრებისათვის მრავალმხრივი მნიშვნელობა ჰქონდა: ტყის რესურსებით სარგებლობა (შეშა, საშენი მასალა, საკვები), თავშესაფრად გამოყენება მტრის შემოსევისა თუ სხვა ძნელბედობის შემთხვევაში, ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან ასაცილებლად ტყის საფარზე ზრუნვა. საგანგებოდ უნდა გამოიყოს ნადირობის ფენომენი: ლაშქარ-ნადირობა, როგორც სამხედრო საქმის – „ლაშქრობის მასწავლებელი“; ნადირობა, როგორც მოვალეობა ფეოდალურ საზოგადოებაში; ნადირობა, როგორც აღზრდის განუყოფელი ნაწილი და აგრეთვე, მაღალი საზოგადოების გართობის ერთ-ერთი ფორმა.

წინამდებარე ალბომში წარმოდგენილია ხელნაწერები, რომლებიც ინახავენ უნიკალურ ინფორმაციას ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე. მასალა მოძიებულია ორი მიმართულებით: თემასთან ვიზუალურად დაკავშირებული ხელნაწერები, მაგალითისთვის: მინიატურა იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის-ეული „ვეფხისტყაოსნიდან“, სადაც საოცარი დინამიკითაა გამოსახული როსტევეან მეფისა და ავთანდილის ნადირობა, ამალითურთ; ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის გამოსახულება, სადაც ის ქორბუდა ირემს დასდევნებია; თამარ მეფის კუთვნილი სახარების ილუსტრაციის დეტალი, სადაც ნოემბრის სიმბოლური ფიგურა მონადირის სახითაა წარმოდგენილი.

გამორჩეულად საინტერესოა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტში გაბნეული ცნობები. წინამდებარე გამოცემაში მოხმობილია ქართველთა მნიშვნელოვანი მეფის, ფარნავაზისა და მეფე დავით აღმაშენებლის ნადირობის ამსახველი ფრაგმენტები. ასევე, საინტერესო დეტალი წმ. ნინოს ჯავახეთში შემოსვლასთან დაკავ-

შირებით, სადაც მას მწყემსებმა უმასპინძლეს ფარავნის ტბასთან, რომელსაც მემატთანე უწოდებს „ტბასა მონადირეთასა“.

ნადირობასა და მასთან დაკავშირებული დეტალების შესახებ გამორჩეულად საინტერესო ცნობებს გვანვდიან სამართლის ძეგლები, მაგალითად: „ხელმწიფის კარის გარიგება“ (XIV ს.). გიორგი ბრწყინვალის მიერ შექმნილი სამართლის ძეგლიდან შევიტყობთ მონადირეთუხუცესის, ტყის მცველის სახელოებზე, მათ მნიშვნელობასა და ფუნქციებზე. კიდევ უფრო დეტალურად ეხება ნადირობასა და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს ვახტანგ VI-ის მიერ შექმნილი ძეგლი „დასტურლამალი“ (XVIII ს.). გამოცემაში მოხმობილია ფრაგმენტი, სადაც დაწვრილებითაა აღწერილი სანადირო შევარდნის ბუდის მოვლა: ბუდის მდებარეობა, დაცვა, მოვლის პროცედურები, მასზე პასუხისმგებელი მოხელე და სოფლები.

საინტერესოა, რომ მსოფლიო თანასაზოგადოებამ სახეობების და ჰაბიტატების დაცვის საერთაშორისო ვალდებულება მხოლოდ 200 წლის მერე აღიარა, რაც აისახა ბიომრავალფეროვნების კონვენციაში (1992), აგრეთვე ბერნის ევროპის ბუნებრივი სახეობების და ჰაბიტატების დაცვის კონვენციაში (1979 წ.).

იოანე ბატონიშვილი „კალმასობაში“ (XVIII ს.) საუბრობს ნადირობისა და სამონადირეო ხელოვნების საინტერესო დეტალებზე საუბრობს: ბაზიერთუხუცესის სახელო, სანადირო ძაღლების სახეობები, ფრინველთა ჯიშები, სნეულებები და სხვა.

მრავალფეროვანია ალბომში წარმოდგენილი ისტორიული საბუთებიც: მათგან უძველესი თარიღდება XIV საუკუნით; ხოლო ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, XIX საუკუნის ჩათვლით ლაგდება. საბუთის გამცემთა შორის არიან მეფეები (თეიმურაზ II, ერეკლე II და

სხვ.), კათალიკოსები, ფეოდალები და რიგითი მოქალაქეები. საინტერესოა დოკუმენტები, რომლებიც ბაზიერთუხუცესებისათვის უბოძებიან და ზოგ მათგანს ბაზიერთუხუცესთა ბეჭედი და ხელრთვაც ამშვენებს. შინაარსის თვალსაზრისით, დოკუმენტებში უაღრესად საინტერესო ინფორმაციაა ტყით სარგებლობის, ტყიდან მოპოვებული რესურსების სახეობების, ტყის ფლობისა თუ გასხვისების შესახებ; ისინი ინახავენ ტექსტებს ნადირობისათვის მზადების, მეფის მიერ ნადირობად მიწვევის რიტუალის შესახებ.

ისტორიულ საბუთებში დიდი ადგილი ეთმობა ტყით სარგებლობის წესების დარღვევის ფაქტებსა და მათზე სანქციებს. მაგალითად, აღწერილია სამართალდარღვევის სრული პროცესი: უფლებამოსილი პირისგან დანაშაულის ფაქტის შეტყობა, მისი დადასტურება დანაშაულის ადგილის დათვალიერებით, მონმეთა დაკითხვა, ნივთმტკიცების ამოღება და შესაბამისი სასჯელი.

ალბომში თავმოყრილია ხელნაწერები კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული კოლექციებიდან, თუმცა, არის გამონაკლისიც – ეს გახლავთ არაბულების ოჯახში დაცული პირობის ხელნერილი ტყის ზვავსაშიმ ზონაში ხის მოჭრის აკრძალვის თაობაზე. ხელნერილის ინიციატორებიცა და ხელის მომწერნიც არიან თიანეთის სოფლების მცხოვრებნი და არა რომელიმე მოხელე ან კანონმდებელი. ამ დოკუმენტით თავად თემის მიერაა დაკანონებული დიდი გადასახადი იმ პირთათვის, ვინც ზვავსაშიმ ზონაში მოჭრის ხეს.

ხელნაწერების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ჩვენი წინაპრები მდგრადი ტყით სარგებლობის პრინციპებს, გაცილებით ადრე აწესებდნენ და ასრულებდნენ, სანამ ეს შემუშავდებოდა საერთაშორისო დონეზე.

წინამდებარე ალბომი ხელნაწერი მემკვიდრეობის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი და სატყეო საქმის მიმართულებით ერთობლივი კვლევის პირველი მცდელობაა. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს ცალკეული მონოგრაფიები და სტატიები საქართველოში ნადირობისა და ტყითსარგებლობის ტრადიციის კვლევის მიმართულებით, ერთობლივი კვლევა ან სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემა აქამდე არ შექმნილა.

გამოცემაში, თემასთან დაკავშირებული ფოტომასალის პარალელურად, წარმოდგენილია ხელნაწერების ტექსტებიდან ის ფრაგმენტები, რომლებიც შინაარსობრივად დაკავშირებულია ტყითსარგებლობის ან ნადირობის თემასთან. ტექსტების ის ნაწილი, რომლებიც წარმოდგენილია სამეცნიერო პუბლიკაციების მიხედვით, მითითებულია სქოლიოში, ყველა დანარჩენ შემთხვევაში ფრაგმენტები ამოკითხულია ალბომის შემდგენელთა მიერ.

ალბომი განკუთვნილია როგორც ისტორიისა თუ სატყეო და სანადირო საქმის სპეციალისტებისთვის, ისე დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისათვის.

მერაბ მაჭავარიანი

მეცნიერებათა დოქტორი სატყეო მეურნეობის განხრით

ნესტან ბაგაური

ისტორიის მაგისტრი

INTRODUCTION

HUNTING AND FOREST MANAGEMENT CUSTOMS IN ANCIENT GEORGIA

Georgia is one of the 34 most important biodiversity hotspots in the world. Forest ecosystems, which occupy about 40 percent of the country's territory with diverse flora and fauna, are of particular importance. The flora of Georgia includes more than 4 100 vascular plants, 21 percent of which (around 900 species) are endemic. Georgian fauna is also abundant, including 300 species of birds, 76 species of mammals, 84 species of fish and 12 species of amphibians.

At present, there are 139 species of fauna and 56 species of flora in the Red Book of Georgia. Forty-three species of animals and twenty species of plants are considered "endangered" or "critically endangered". A lot of species of animals common in Georgia are endangered globally as well. The latter is caused due to the increasing negative impact of human actions on the natural environment. According to experts, if the negative trends are not changed, this century will witness the extinction of habitats and species on an unprecedented scale.

In such circumstances, it is interesting to know about the use and protection of nature and natural resources as well as hunting and forest management customs in ancient Georgia. This album focuses on collection of these historical experiences and their presenting to the audience.

The Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts preserves over 10 000 manuscripts and around 40 000 historical documents. They contain vital information about almost every aspect of our past. Naturally, we have consulted these sources to restore the history of forest management and hunting.

The forest bore special meanings to our ancestors: a source of resources (firewood, building material, food) and a shelter during an enemy invasion.

This album presents manuscripts that preserve unique information regarding these topics and includes manuscripts that visually relate to hunting, for example: the miniature from the man-

uscript “The Knight in the Panther’s Skin” (the manuscript belonged to the King of Imereti Solomon I) where the hunting of King Rostevan and Avtandil with their retinue is depicted with amazing dynamics; the image of the last King of Kartli and Kakheti – King Giorgi XII – in which he is chasing a deer; and a detail of the gospel illustration from Queen Tamar's manuscript, where November is symbolically represented as a huntsman.

Excerpts from the text “The Chronicles of Georgia” are of particular interest. This album contains fragments depicting the hunting of Georgian Kings Parnavaz and David Aghmashenebeli (the Builder) as well as an interesting detail concerning St. Nino’s arrival to Javakheti, where the shepherds hosted her at Lake Paravani, which is referred as “the lake of huntsmen” by a chronicler.

“Regulations of the Georgian Royal Court” (14th c.), the book of law created by King Giorgi V the Brilliant provides some interesting information about hunting, in particular, about the chief huntsman, forest guards, their significance and roles. A more detailed description of hunting and related issues are presented in a work of King Vakhtang VI – “Dasturlamali” (18th c.). The edition contains a fragment describing how to take care of a hunting falcon’s nest: the location of the nest, its protection, the procedures for looking after it, as well as details of the person and villages responsible for it. Interestingly, the world community recognized the international

commitment to protect species and habitats only after 200 years in the Convention on Biological Diversity (1992) and the Berne Convention, as well as in the Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (1979).

The historical documents presented in the album are diverse, dating from the 14th c. up to the 19th c. Kings (King Teimuraz II, King Erekle II, etc.), catholicos, feudal lords and ordinary citizens are named among the issuers of the documents. The documents that were granted to the chief falconers are of utmost interest as some of them feature their seals and signatures as well.

In terms of content, the documents provide extremely interesting information regarding the forest management, the types of resources obtained from the forest and the ownership or the disposition of the latter. They include texts about hunting preparations, as well as the ritual of inviting the king for hunting.

Historical documents describe violations of the rule of forest management and their sanctions. For example, the entire process of an offense is outlined: from the notification of the authorities about the crime to the verification of the crime scene, the interrogation of the witnesses, the removal of evidence and appropriate punishment.

The album presents manuscripts from the collections preserved at the Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts but for one exception: a deed prohibiting the cutting of firewood in avalanche hazard zone, which is preserved in

the Arabuli family archive. The initiators and signatories were the inhabitants of Tianeti villages, as well as officials or legislators. The community itself agreed upon a high fine for those who cut firewood in the avalanche hazard zone.

The study of manuscripts showed us that our ancestors had followed the principles of sustainable forest management before it was developed on an international level.

This album is the first attempt to research the historical heritage and forestry. Despite the fact that there are separate monographs and articles

in the field of researching hunting and forest management in Georgia, a joint research or a scientific-public edition has not been composed yet.

Simultaneously with the photo-material related to the topic, the edition presents the fragments from the manuscript texts which are closely connected to the forest management or hunting.

The album is intended for both history and forest or hunting specialists as well as the broader community.

Merab Machavariani

Ph.D. in Forestry

Nestan Bagauri

Master in History

ა ლ ბ ო მ ი
ხელნაწერები და ისტორიული დოკუმენტები

A L B U M
Manuscripts and historical documents

--	--	--	--	--

Handwritten text in the top left corner of the table area.

Handwritten text in the top right corner of the table area.

Handwritten text at the bottom left of the page.

Handwritten text at the bottom right of the page.

Handwritten text at the bottom of the table area.

ვანის სახარება. XII-XIII სს.

ვანის სახარება თამარ მეფის კუთვნილი ხელნაწერია. მას ხელნაწერის შექმნა საგანგებოდ დაუკვეთია. სახარება გადაინერა და მოიხატა კონსტანტინოპოლში, ილარიონ ქართველის დაარსებულ, რომანას სახელით ცნობილ მონასტერში. საბედნიეროდ, ვიცით როგორც გადამწერის, ისე მომხატველის ვინაობა, რაც არც თუ ხშირი შემთხვევაა. ვანის სახარება გადაუწერია ქართველ კალიგრაფს იოანეს, ხოლო საოცარი ფერადოვნებით მოუხატავს ბიზანტიელ ხელოვანს, მიქაელ კორესელს.

ხელნაწერის კამარებში მიქაელ კორესელს გამოუხატავს უმშვენიერესი ცხოველთა სამყარო დამცენარეული საფარი. განსაკუთრებით საინტერესოდ გამოიყურებიან სვეტების საყრდენად გამოსახული კაცუნები, რომელთაგან თითოეული განასახიერებს წელიწადის კონკრეტულ თვეს. ჩვენთვის გამორჩეულია ოქტომბრის შესატყვისი ფიგურა, რომელიც ერთდროულად ხელზე მიმინოშემომჯდარ მონადირესაც განასახიერებს და მეთევზესაც.

800 წლის წინ ამ ხელნაწერს თავად თამარ მეფე ეხებოდა.

Vani Four Gospels. 12th-13th cc.

The Vani Gospels belonged to Queen Tamar. She had it specially ordered. The Gospel was copied and illustrated in Constantinople, in the famous Romana's Monastery, founded by Illarion Kartveli. Fortunately, we happen to know who the scribe and the illustrator were, which is not a common case. The manuscript was copied by the Georgian calligrapher, Ioane. As for the illustrations, they were made by a Byzantine skilled painter, Mikael Koreseli.

Mikael Koreseli decorated the arches of the manuscript with splendid wildlife and flora. The small people depicted supporting the columns are especially interesting. Each of them represents a particular month of the year. The figure representing the month of October is especially remarkable, as the figure is depicted as both a fisherman and a hunter with a sparrow-hawk on his hand.

Queen Tamar herself touched this manuscript 800 years ago.

ილუსტრაცია 1: ვანის სახარება. XII-XIII სს. გადამწერი: იოვანე; მხატვარი: მიქაელ კორესელი; გადამწერის ადგილი: კონსტანტინოპოლი, რომანას მონასტერი. ხელნაწერი ეკუთვნოდა თამარ მეფეს.

Illustration 1: Vani Four Gospels. 12th-13th cc. A-1335.

Scribe: Ioane. Illustrator: Mikael Koreseli. Place of copying: Romana Monastery, Constantinople. The manuscript belonged to Queen Tamar. A-1335.

ამ ისტორიული საბუთის მხატვრობა გამორჩეულია. თავში გამოსახულია ცხენზე ამხედრებული მუზარადიანი მონადირე, ტანზე ჯაჭვის პერანგით და ხელში შუბით. მხედარი მისდევს გორაკზე მდგარ ქორბუდა ირემს. ნადირობის სცენაში მხატვარს საბუთის გამცემი, ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე, გიორგი XII გამოუსახავს.

The artistry of this historic document is truly outstanding. The top part features a horseman in a helmet and cataphract on a horse, holding a spear in his hand. The horseman is chasing a stag on a hill. The painter also depicted an issuer of the document, King Giorgi XII, the last king of Kartli-Kakheti in this scene.

ილუსტრაცია 2: მეფე გიორგი XII-ის მიერ ციციკაშვილებისათვის მიცემული სითარხნის განახლების წიგნი. 1799 წლის 26 მაისი. Qd-9220.

Illustration 2: The deed of King Giorgi to the Tsitsikashvili concerning the renewal of their right for freedom. 26 May 1799. Qd-9220.

და თქვა: ღმერთს
აღმშობლებს ჩემს
მის.

და: მსგ
დასიგ
სგესა

და: ესრეთ: ექმნეს

ყანჩაეთის ჟამნ-გულანი. 1674 წ.

ხელნაწერის მინიატურებს შორის არის გამორჩეულად საინტერესო სიუჟეტები: ღმერთის მიერ მცენარეული საფარის, ცხოველებისა და წყლის სამყაროს შექმნა.

ხელნაწერის გადამწერები: ზაქარია და ონოფრე მთიული.

დამკვეთი: ურბნელი მთავარეპისკოპოსი ევდემოზ გლონისთავისძე, ქსნის ერისთავთა საგვარეულოდან.

ჟამნ-გულანი ექვთიმე თაყაიშვილს ჩამოუტანია ყანჩაეთის ეკლესიიდან 1916 წელს.

Kanchaeti Zhamn-Gulani (liturgical collection). 1674.

There are themes of particular interest among the miniatures of the manuscript: the creation of flora, fauna and waters by God.

The scribes of the manuscript are Zakaria and Onopre Mtiuli.

Donor: Urbnisi Archbishop Evdemos Glonistavidze, from the family of Eristavi of Ksani.

Ekvtime Takaisvili brought the manuscript from Kanchaeti church in 1916.

ილუსტრაცია 3: მცენარეული საფარის შექმნა. ყანჩაეთის ჟამნ-გულანი. 1674 წ. H-1452.

Illustration 3: Creation of flora. *Kanchaeti Zhamn-Gulani* (liturgical collection). 1674. H-1452.

ილუსტრაცია 4: წყლის სამყაროს შექმნა. ყანჩაეთის ჟამნ-გულანი. 1674 წ. H-1452.

Illustration 4: Creation of Sea Creatures. *Kanchaeti Zhamn-Gulani* (liturgical collection). 1674. H-1452.

ილუსტრაცია 5: ცხოველთა სამყაროს შექმნა. ყანჩაეთის ჯამნ-გულანი. 1674 წ. H-1452.

Illustration 5: Creation of fauna. *Kanchaeti Zhamn-Gulani* (liturgical collection). 1674. H-1452.

ایضا کله‌های را و اسبها را در این صحنه.

უბრძანა: „მონა თორმეტი მოდით, ჩვენთანა ვლიდითა,
მშვილდსა ფიცხელსა მოგვეცემდით, ისარსა მოგვართმიდითა,
ნაკრავსა შეადარებდით, ნასროლსა დასთვალვიდითა!“
დაიწყო მოსლვა ნადირმან ყოვლთა მინდორთა კიდითა.

მოვიდა ჯოგი ნადირთა ანგარიშმიუნთომელი:
ირემი, თხა და კანჯარი, ქურციკი მალლა მხლტომელი.
მას პატრონ-ყმანი გაუხდეს, ჭვრეტადმცა სჯობდა რომელი!
აჰა, მშვილდი და ისარი და მკლავი დაუშრომელი!

Rostevan gave the command that twelve chosen archers approach him.

“Follow us closely” he said, “and supply us with arrows when needed.

See where the arrow sticks and whose arrow’s course was the truer”.

Soon in large numbers the beasts began to come in from all quarters.

Droves in astonishing number flocked onto the plain before them.

Herds of wild asses and goats, stags, and the high-leaping chamois.

The King and his vassal pursued them. Surely no sight could be fairer!

Behold the untiring arm, the lightning flight of arrow.¹

ილუსტრაცია 6: როსტევან მეფისა და ავთანდილის ნადირობა. ვეფხისტყაოსანი. შოთარუსთაველი. XVIII ს.
იმერეთის მეფე, სოლომონ I-ისეული ხელნაწერი, ე. წ. „ნერეთლისეული“ ნუსხა. S-5006.

Illustration 6: Hunting of King Rostevan and Avtandil. The Knight in the Panther’s Skin. Shota Rustaveli. 18th c.

The manuscript belonged to King Solomon I of Imereti. The so-called “Tseretliseuli” manuscript. S-5006.

ნადირობის შესახებ ჩვენამდე მოღწეული ცნობები საინტერესოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ ეხება მნიშვნელოვანი ისტორიული პირების, მეფეთა თუ დიდებულთა, ნადირობას. სამეფო ნადირობის ამსახველი პასაჟების გალერეაში ერთ-ერთი პირველი ცნობა უკავშირდება მეფე ფარნავაზს:

„...ხოლო ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მჭედარი შემმართველი და მონადირე ჴელოვანი. და იმაღვიდა იგი სიკეთესა თჳსსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირებით მისითა იქმნა მეცნიერ აზონისა და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირობისათჳს...

...ხოლო მას დღესა შინა განვიდა ფარნავაზ და ნადირობდა მარტო, და დევნა უყო ირემთა ველსა დიღმისასა. და ივლტოდეს ირემნი ღირღალთა შინა ტფილისისათა. მისდევდა ფარნავაზ, სტყორცა ისარი, ჰკრა ირემსა და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მივიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა, და დღე იგი მწუხრი იყო, გარდაჴდა და დაჯდა ირემსა მას თანა, რაჟთამცა დაყო მუნ ღამე იგი და დილეულმცა წარვიდა.“²

„The information that has reached us about the hunting is interesting in terms of hunting tendencies of important historical figures, kings or nobles. One of the earliest references regarding the royal hunting is the depiction of King Parnavaz:

Parnavaz was a clever man, an excellent horseman and a skillful hunter. But he hid his virtues, being fearful of Azon. Once as a hunter, who often wandered over the hills and in the valleys, he got acquainted with Azon. Azon grew fond of him because of his hunting skills ...

...The same day he went to hunt and began to circle a flock of deer lost in the field of Dighomi. The deer fled through the gorges of Tbilisi. Parnavaz followed them, shot his bow and hit a deer. The wounded deer ran a little farther and fell at the foot of a rock. Parnavaz approached it – the day was in its wane – and sat next to the deer. He intended to spend the night there and go back in the morning.“

ილუსტრაცია 7: მეფე ფარნავაზის ნადირობა. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. ხელნაწერიდან: ქართლის ცხოვრება. ხელნაწერი გადაწერილია ქართლის მეფე როსტომის მეუღლის, მარიამ დედოფლის დაკვეთით. 1633-1646 წწ. S-30.

Illustration 7: King Parnavaz's hunting. *Leonti Mroveli*, *Life of Georgian Kings*. From the manuscript of *Kartlis Tskhovreba* (History of Georgia). The manuscript was compiled by the order of Queen Mariam, the wife of Rostom, King of Kartli. 1633-1646. S-30.

„...წარმოვიდა მუნით წმიდაჲ ნინო და მოვიდა ორბანთად, საზღვართავე სომხითისათა. და თუესა მეოთხესა მარტითგან, რომელ არს ივნისი, წარმოემართა და მოინია მათა ჯავახეთისათა, სადა-იგი მიემთხვა ტბასა დიდსა გარდამოდინარესა, რომელსა ეწოდების ფარავნაჲ. ...და დაყო მუნ ორი დღე და ითხოვა საზრდელი მეთევზურთაგან, ტბასა მას შინა მონადირეთაჲსა. და მწყემსნიცა იყვნეს ადგილსა მასვე.“³

„...St. Nino went there and reached Orbantu at the border of Armenia, and she wintered there, suffering numerous privations. And on the fourth month, which is called June, she set out and reached the mountains of Javakheti where she encountered a great lake called Paravna... She remained there for two days and asked for food from the fishermen who were fishing in the so-called hunter's lake. There were shepherds as well.“³⁴

ილუსტრაცია 8: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. ხელნაწერიდან: ქართლის ცხოვრება. ხელნაწერი გადაწერილია ქართლის მეფე, როსტომის მეუღლის, მარიამ დედოფლის დაკვეთით. 1633-1646 წწ. S-30.

Illustration 8: *Leonti Mroveli, the Life of Georgian Kings*. From the manuscript of *Kartlis Tskhovreba (History of Georgia)*. The manuscript was compiled by the order of Queen Mariam, the wife of Rostom, King of Kartli. 1633-1646. S-30.

„იყო მაშინ საზღვარი სამეფოჲსაჲ მთაჲ მცირე ლიხთაჲ და სადგომი სამეფოჲ ნალულის-თავი. და ოდესცა ნადირობაჲ უნდის (მეფე დავითს) ქართლისა ჭალაკთა, ანუ ნაჭარმაგევს, რომელი ყოვლად აღსავსე იყო ირემთა და ეშუთა მიერ, არა პირველი შთავიდიან, ვიდრემდის ცხენ-კეთილთა მწედართა მიერ მოინახიან, და მაშინლა შთავიდიან ნადირობად ვაკესა.“⁴

„And the border of the kingdom was the Lesser Likhi Mountains, and the King’s residence was in Tsagulistavi. When going to hunt in the valleys of Kartli or Nacharmagevi, which were abundant with deer and wild boar, they did not descend at once, but first sent some men there on fast horses to scout, and only then would they descend and hunt in the dale.“⁴

ილუსტრაცია 9: მეფე დავით აღმაშენებლის ნადირობა. ცხოვრება მეფეთმეფისა დავითისი. ხელნაწერიდან: ქართლის ცხოვრება. ხელნაწერი გადანერილია ქართლის მეფე როსტომის მეუღლის, მარიამ დედოფლის დაკვეთით. 1633-1646 წწ. S-30.

Illustration 9: King David the Builder’s hunting. *History of the King of Kings, David*. From the manuscript *Kartlis Tskhovreba (History of Georgia)*. The manuscript was compiled by the order of Queen Mariam, the wife of Rostom, King of Kartli. 1633-1646. S-30.

ნარატიულ წყაროებში ტყის შესახებ გაბნეული ცნობებიდან საინტერესოა ინფორმაცია ტყის თავშესაფრად გამოყენების შესახებ. ბუნებრივია, სახიზარი (თავშესაფარი) ყოველთვის განსაკუთრებული ძნელბედობის უამს იყო საჭირო. საქართველოს ისტორიაში ამგვარ ძნელბედობათა შორის გამორჩეული იყო მურვან ყრუს შემოსევები. ამ დროს მიუშურებია თავშესაფრად ქცეული უხვი ტყეებისათვის ჩვენს წინაპარს:

„...ყოველნი მთავარნი და პიტიახშნი, ნათესავნი ერისთავთა და წარჩინებულთანი შეიმეოტნეს კავკასიად, და დაიმაღნეს ტყეთა და ღრეთა.

...და მოვიდა (მურვან ყრუ) ქუეყანად არგუეთისა, და შეიცვეს ტყე და ველნი, მთანი და ბორცუნი, და შეენყუდივნეს ჴელსა წარმართთასა ერნი ქრისტიანეთანი, რამეთუ რომელნიმე ტყეთა დაიმაღნეს და რომელნიმე მოსრნეს.“⁵

The information about using the forest as a shelter from various sources is quite interesting. Naturally, refuge was needed only in times of hardship. Among the hardships in the history of Georgia, the invasion of Marwan the 2nd was mentioned in detail. That was the time when our ancestors found the refuge in the forests:

„...All the chiefs and satraps, relatives of dukes and the noblemen went to the forest to hide.

...And he came (Marwan the 2nd) to Argveti and occupied the forest, the valley, mountains and the hills. The Christian nation fled to the forests. Some hid well in the forest and some were killed.“⁵

ილუსტრაცია 10: ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. ხელნაწერიდან: ქართლის ცხოვრება. ხელნაწერი გადანერილია კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის მეუღლის, დედოფალ ანას ბრძანებით (1479-1495 წწ.). Q-795.

Illustration 10: Juansher. The Life of Vakhtang Gorgasali. From the manuscript *Kartlis Tskhovreba (History of Georgia)*. The manuscript was compiled by the order of Queen Ana, the wife of Alexander I, King of Kakheti (1479-1495). Q-795.

„...მას წელიწადის თავს დღეს მეფე არვისგან შეიმოსს ამისგან კიდე, რომე მონადირეთუხუცესი ყვთლით ყაბარჩით შეიმოსების, საჯელ-მოკლით, ტყავიანითა მოყვეთუსლითა, არა დია პრტყელად, თავსა და საყელოსა კარგისა ყვნიზისა და მალლად აშვერილსა, მჭლოდ შეკერულსა ქუდსა დაარქვამს. საღვინეთ წინ ქვე დასმენ მალლა სკამითა, ტაბლას წინ დაუდგმენ და ველურის ტახის თავს მოხარშულს წინ დაუდგმენ. ამას წინათ, საღვინეთაკე, იმის კერძს, შორს, ადრე მკერვალთ-უხუცესი და ტყისმცველნი დასხდებიან. და მეხელადეთ-უხუცესნი დგანან. აღთვალვენ მათცა და დასხდებიან მასვე ადგილსა, საცა დგებიან, და მონადირეთაცა.

აქითგან წლის თავით თევდორობამდის მონადირეთუხუცესი მწვადს მიიხვამს. უკანისლა მიდგების, იკითხამს: „ხვალ სით ჰკვლევენ?“ უბრძანებს მეფე, სითაც ეპრიანების, ჭიქას უბოძებს და მწვადს შესჭამს და შესვამს ღვინოსა და მუნვე ნავა და დასჯდების თავის ადგილსა.“⁶

„...At the beginning of the year, a chief royal huntsman is the only one, who may cloth the King: wearing a yellow, short-sleeved leather jacket with a tight-sewed hat, he would sit him in front of the wine serving pitcher, place a small table and offer him a boiled head of a boar. A bit further, a chief royal tailor and forest guards would sit; chief keepers of jugs would remain standing. Their measures would be taken and then, they could sit, so would the huntsmen.

Until St. Theodore's day, the chief royal huntsman would receive shish-kebab, he would back down and ask the King, where he wished to hunt on the following day. The King would answer and hand him a glass, the chief royal huntsman would drink the wine, eat shish-kebab and go back to his seat.“

ილუსტრაცია 11: მონადირეთუხუცესის შესახებ. ხელმწიფის კარის გარიგება. XIV ს. ხელნაწერი: „ძეგ-ლისდება“ გიორგი ბრწყინვალისა და „ხელმწიფის კარის გარიგება“. XVII-XVIII სს. H-3094.

Illustration 11: About the *Monadiretukhutsesi* (a chief royal huntsman). *Khelmtsipis Karis Garigeba* (Regulations of the Royal Court). 14th c. Date of the manuscript: 17th-18th cc. H-3094.

„მონადირეთუხუცესისა ზემოთ დაგვწერია. მონადირენი კახეთს და იმერეთს ყველგან არიან. ორას სამოცი სახლი არის. ტყის მცველნი კიდე არიან ესენი. გიორგობას კარზედ მოვლენ და თევდორობამდის კარზედ არიან. რაზომიც დაიკლვის, ერთისაგან კიდე, ყველასა შიგანი მონადირეთ არის ძალთა სახარშოსა, ტყავი მათი. გაშვებისა ჟამსა სამსამი თეთრი მართებს, ხორციელისა კვირიაკესა ექვსი ტყავი. თევდორობის მეორე დღეს ძალთ დასწერენ, და რომელიც მწიგნობარი დასწერს, ოთხსა ანუ სამს ძალსა მეფისად გარდააყენებს. მერმე მწიგნობარი გამოირჩევს ერთს ძალსა, ბერძული უნდა თუ მწევარი. და თორმეტ-თორმეტი ძალლი, სამსამი მონადირე წავა საკვებევეად და მონადირეთ გაუშვებენ. ორშაბათს მეორეს ლამპრას მონადირენი შეიქმენ, მეფეს წინაშე მიიღებენ და ცოლსა მეფისსა და შვილთა, ვეზირთა და მოლარეთა ყველას მიართმენ. მეფე უბრძანებს პურსა, ღვინოსა და ფურ-ბერნსა. ეგრეთვე დედოფალიცა უბოძებს.“⁷

„We have written about the *Monadiretukhutsesi* (a chief royal huntsman) above. The huntsmen are everywhere in Kakheti and Imereti. There are 260 households. They are the guards of forests as well. On the day of St. George, they would arrive at the royal court and remain there till St. Theodore's day. All entrails of slaughtered game during that time were given to the dogs and the skin belonged to the forest guards. After releasing the forest guards, they would give three white patches of leather and during the week of the great judgment – six patches. After St. Theodore's day, they would count the dogs and a clerk would pick the royal hounds: three or four. Then, the clerk would choose the dog. On Monday, huntsmen would light a lamp and give the game to the King, the Queen, the viziers and the treasurers. The King would grant them with bread, wine and barren cattle. The Queen would gift them as well.“⁷

ილუსტრაცია 12: ტყისმცველთა შესახებ. ხელმწიფის კარის გარიგება. XIV ს. ხელნაწერი: „ძეგლისდება“ გიორგი ბრწყინვალისა და „ხელმწიფის კარის გარიგება“. 1828 წ. H-3094.

Illustration 12: About the Forest Guards. *Khelmtsipis Karis Garigeba (Regulations of the Royal Court)*. 14th c. Date of the manuscript: 1828. H-3094.

„ნიჩბისის შავარდნის ბუდე, თავით ბოლომდინ, ნიჩბელთ შეინახონ; კავთისხევს შავარდნის ბუდე ქუათახევის წინამძღუარმა შეინახოს და მიაბაროს ვისმე და კაცს დააყენებდეს, და თუ დაიკარგვის, და ან არ იბუდებს, საქუათახეო კაცი ყოველს წელიწადს ორს მთავარს შავარდენს იყიდდენ...

...ეს ბუდეები, რომელიც რომლის სოფლისათვის მიგვიბარებია, იმათ ასრე შეინახონ, კარგ გუარად თუალი დაიჭირონ, რიგისად კაცს დააყენებდენ. რა ერთიც ალაგი ამ ოთარმა ბუდის გარეშემო გაჩვენოსთ და გითხრასთ, იმდენი ალაგი ყორულად შეინახეთ. იქ ნურავინ გაივლის, ნურც ხეს მოსჭრიან. სადამდის ჩვენი ბაზიერი არ მოვიდეს, ნურცავინ ბუდეში ჩაეკიდება, ნურც კვერცხს ნახვენ, ნურც ქულას (ბაზის მართვე) ნახვენ; შორიდამ თვალი ეჭიროს. რახან ჩვენი ბაზიერი მოვიდეს, იმას ანახვინოს; რაც იყოს, იმან ამოიყვანოს. ვინც უჩვენბაზიეროდ ნახავს და ჩაეკიდების, შვიდეულად ვაზღვევინებთ. ეს ბუდე ვისაც აბარია და დაგვინერია, ესენი კარგად გაუფრთხილდნენ და დააყორულონ (დაცულად, შემოსაზღვრულად შეინახონ), რომ შავარდენმა იბუდოს. თორემ შავარდენი თუ არ იბუდებს, რამდენიც ბუდე არის, ბუდისთავს ყოველ წელიწადს ამ სოფლებს ოროლს მთავარს შავარდენს ვასყიდვინებთ; იცოდენ, არას გზივ არ გაპატივებთ.“⁸

„The nest of the falcon in Nichbisi had to be preserved by the inhabitants of Nichbisi, in Kavitiskhevi by the abbot of the Kvatakhevi Monastery. If it was lost or the falcon did not hatch eggs, the population of Kvatakhevi had to buy two falcons instead...

...These nests, entrusted to the village, have to be well-kept and observed. A man shall be assigned to look after them. The places around the nest, the ones that Otar will show you, have to be well preserved. No one should walk there or cut down any tree. Until our *Baziertukhutses* (a chief falconer) arrives, no one is allowed to touch the nest, the eggs or the chicks. He will take them himself. Whoever visits the nest without the chief falconer has to pay a fine. That nest has to be well-preserved by those who have been entrusted to keep it like a bounded place, so that the falcon could nest. If it does not, each year we will make the population of the village buy two falcons. They should know it. We will not forgive them!“

ილუსტრაცია 13: შავარდნის ბუდეებისათვის. ხელნაწერიდან: დასტურლამალი. ვახტანგ VI. გადამწერი: [თუმანიშვილი]. XIX ს-ის 10-იანი წლები. Q-342.

Illustration 13: About the nests of the falcon. From the manuscript *Dasturlamali*. King Vakhtang VI. Scribe: Tumanishvili. 1810s. Q-342.

„ბაზიერთხუცობა რა არის ან ვითარი უნდა იყოს?

იოანე: ბაზიერთხუცესი ყოველთა მონადირეთა უფროსია და ყოველნი სანადირო ადგილნი, მინდვრისა თუ ტყისა თუ ჭალისა და ფრინველნი მის ხელქვეშედ უნდა იყოს, რომ უმისოდ ვერავინ ინადირებდეს. მეტადრე ყარაიასა და იორშია; რომ ამისთანა ადგილს, თუ არ მეფე, სხვა ვერვინ ინადირებდა, ხოლო მთებში ამის დაკითხვით ინადირებდენ, აგრეთვე შემოღობილი ადგილნი და ნადირნი დამწყვედულები მას ეკითხებოდა. აგრეთვე ჯელგის კაცნიცა (ნადირობის დროს ნადირის გამომრეკი, მარეკი) ამას ეკითხებოდა, ბაზიერნი, რომელსაც სოფლებს ედვა, ის გამოყვანდა: სანადირო ფრინველნი, სანადირნო ძაღლნი სულ მას ეკითხებოდა და მეძაღლეები და ბაზიერნიც (ქორ-შევარდენთა მწვრთნელი, დამგეშავი) მას ებარნენ.

ჩესტია: სანადირო ფრინველი რაოდენი გვარი არს?

იოანე: არიან შემდგომნი ესე: მიმინო, ქორი, შავარდენი, გავაზი, ბარი, არნივი, სონლული, თონლრული, ალალი, მარჯანი, შავთვალი, სირკაჭკაჭი და ჯინხვა. ...მიმინო მწყერისა, ლაღლისა და ლაპებისათვის (მწყრისნაირთა ბარცყი) არის სახმარი მის დროსა. და ამათში უმჯობესია მწყაზარი და შავი მიმინო სიმალით.

ქორით ინადირებენ ხობობს, კაკაბს, დურეჯს, გნოლს, იხვს და ოდესმე სავათს და კურდღელსაცა. ხოლო ქორის გვარნი არიან: თულუნი მწყაზარი, ჩალის წითელი, შავბარდული, ჩვეულებითი წითელი ქორი; ...წითელი ქორი უფრო ძლიერი შემბედავი და დაულაღავია, ვითარცა გლეხი მუშაობასა შინა; გარნა უნდა გაუშინჯო ენა, თუ შავი აქვს, უკეთესი აღარ უნდა, და თუ თეთრი ენა აქვს, ტყუილად ნუ დაშვრები წითელს ქორზედ. შავარდენი წეროსა, ბატისა და ესე ვითართა დიდთა ფრინველთათვის არის მოსატევად...

გავაზი დიდროანის ფრინველებისთვისცა და ჯერნისათვისცა გამართული კარგია... ესსახედვე ბარიც გაიმართება, უფრო კურდღლისა და კაკებისათვის და სხვათა ფრინველთათვის და ჟამსა ყვავის მოტევისასა კარგს თამაშას აჩვენებს.“⁹

„What is a chief-falconer, and what should he do?

Ioane: A Baziertukhutsesi (a chief falconer) is the head of all hunters and all hunting places.

Forests, valleys, plows, and the birds should be under his control, as no one will be able to hunt without them, more of it being in Karaia and Iori. At such place, no one apart from the King could hunt, and in the mountains, they would counsel a chief-falconer about the animals and the fenced territories. A chief falconer is the one who brings the birds and hunting dogs out for hunting and then come a kennelman and a falconer. They all are under the supervision of the chief falconer.

Chestia: How many breeds of hunting birds are there?

Ioane: There are the following ones: sparrow-hawk, goshawk, falcon, merlin, saker falcon, eagle, gyrfalcon, oyster-catcher, red-backed shrike, falcon quail. A sparrow-hawk is used to hunt quails, corncrakes and nestlings (similar to quails). A black sparrow-hawk is the best among them.

With the eagle, you can hunt pheasants, partridges, black francolins, ducks, bustards and even a rabbit. As for the breeds of the eagle, there are the white gyrfalcon, the straw red, the large black and the ordinary red eagle, which is stronger and restless, as a peasant. You should check its tongue, if its black, it is the best. If its white, do not waste your time.

A falcon is for hunting cranes, geese and other big birds. A merlin is also for big birds... for rabbits and partridges and other birds ...and at the time of crow attack, it shows a good game.“⁹

ილუსტრაცია 14: ბაზიერთხუცესის შესახებ. ხელნაწერიდან: კალმასობა. იოანე ბატონიშვილი. 1828 წ. H-2134.

Illustration 14: About the *Baziertukhutsesi* (a chief falconer). From the manuscript *Alms-gathering*. Prince Ioane of Georgia. 1828. H-2134.

„...არნივი გაიმართება და საკუთრად შეიპყრობს ჯერანსა, მგელსა და ირემთაცა დააყენებს, და ძაღლების შენევნით შეიპყრობს კურდღელთა და ესევითართა ხოლმე ადვილად.

სონღული ასე მალისა, რომ ორგზის უნინ დაჰკრავს შავარდენზედ, ვიდრე შავარდენი, და თითქმის ათსა და თორმეტს წეროს ერთს მიტევით ჩამოჰყრის, ეგრეთვე ბატთა, სავათთა და ყუისა.

თონღრული არის მიმინოს ოდენი, გარნა ყოველთა ზედა უძლიერესი... თითქმის დილიდამ საღამომდის არ დასცხრება ფრენისაგან... დღესაც დაუნიშვნენ მოტევისასაცა, სადაც რომ ჩამოვიდეს იგი ფრინველი, დაიჭირონ, რომ არ დაიკარგოს.

ალალიც გაიმართება, გარნა ოდეს ნავლენ სამწყერაოთ, მაშინ გაუშვებენ...

მარჯანი უფრო კარგი შესაქცევია; გარდა ამისა სხვა ვერავინ დაიჭერს ტორუას, აგრეთვე ორნი გამართულნი კაკაბთაც შეიპყრობენ და მწყერთა და ჩიტებთა...

ჯინხვა, ანუ ხაუო, ესეც სირკაჭკაჭის გვარია, გარნა მომცრო იმასზედ, ამას გამართვენ უფრო ყმანვილებისათვის. და მოუტევენ პეპელთა და შეიპყრობს მათ და შეექცევინ.

ხოლო კირკიტა თუმცა გაიმართება, მაგრამ ვერაფერს ფრინველს ვერას დაიჭერს, თვინიერ ჯოჯობაყაყისასა.

ჩესტია: სანადირო ძაღლი რამდენგვარია?

იოანე: მწევარი, მეძებარი, ნაგაზი, ეზერი (გუშაგი, მცველი ძაღლი) და ქოფაკი.

მწევარი შვლისათვის, კურდღლისათვის და ჯერნისთვის კარგია. მეძებრები უნდა გარჩევიოთ ჰყვანდეს: კურდღლისა ცალკე და ნადირისა და ტყის მრეკელნი ანუ კვალზედ მომყეფარნი. ხოლო ფრინველის ნადირობისათვის სხვანი, ხოხობისა თუ კაკაბისათვის და სხვათა. ნაგაზნი და ეზერნი ირმისა და გარეულის ღორისათვის, რომ კარგად დაიჭერენ და დააყენებენ, ხოლო ქოფაკნი მგლებისა, დათვებისა და ტურებისათვის.“

„...An eagle will spread its stance and seize an ox, a wolf and a deer, and with the help of dogs, it will seize a rabbit with ease as well.

A gyrfalcon is twice as fast as a falcon, and it is able to catch ten to twelve cranes at a time, as well as geese and bustards.

A tongrugi is the size of a sparrow-hawk, the strongest of them all ... almost from morning till dawn, it does not get tired of flying. They will even set the time to pick him up in, so that it will not get lost.

A merlin will also spread its stance when taken to hunt quail.

A Eurasian hobby and merlin are able to catch larks, partridges, quails and other birds...

A red-backed shrike, which is also a breed of an oyster-catcher, is more suitable for young people; they can catch butterflies.

Although a kestrel will spread its stance as well, it cannot hunt anything but frogs.

Chestia: How many breeds of hunting dogs are there?

Ioane: Deer-hounds, hounds, shepherds, ezers (watchdogs) and Caucasian sheepdogs.

A Deer-hound is good for hunting down a baby-deer, a rabbit and a gazelle.

You should separate hounds – ones that can hunt a rabbit, and others that are able to find traces of a wild animal and sense a smell from a footprint, and the rest for hunting birds, pheasants and partridges.

Shepherds and ezers (watchdogs) are for hunting down a deer, a wild boar and others while a Caucasian sheepdog is good for hunting for wolves, bears and jackals.“

ილუსტრაცია 15: ბაზიერთუხუცესის შესახებ. ხელნაწერიდან: კალმასობა. 1828 წ. H-2134.

Illustration 15: About the *Baziertukhutsesi* (a chief falconer). From the manuscript *Alms-gathering*. 1828. H-2134.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written on aged, yellowed paper and is arranged in approximately 20 horizontal lines. The script is dense and difficult to decipher due to its cursive nature and the fading of the ink. The document appears to be a list or a record of some kind, with various words and phrases written in a consistent hand. The paper shows signs of wear, including creases and discoloration, particularly in the center and towards the bottom.

„...ანდრონიკესაგან ბაგრატიუნისა...

მოვიდა ჩუენსა წინაშე ქუენაფნაველი, ლარგუელისა შვილი წითლოსანი და გუეაჯა და მოგუაჴსენა, რაითამცა ქართლის მუხისძისა სალარისეულნი სოფელნი: კარბი და გარეჯუარ-ბაკურის უბანი მისთუისმცა მიგუებოდნეს.

...ვისმინეთ აჯაი ქუენიფნაველისა წითლოსანისი: ...ჰქონდენ ქუენაფნაველის წითლოსანსა, შვილთადა მომავალთა მისთა ყოველთავე ქართლის სოფელნი: კარბი და გარეჯუარ-ბაკურის უბანი მათითა სამართლიანითა მძღვრითა, მთითა, ბარითა, ტყითა, ველითა, ვენაჴითა, წყლითა, წისქულითა, ჭალითა, სათიბითა, სანადიროთა მკუიდრად, სამამულოდ...

ან ვინცა ჰნახოთ ბრძანებაი და სიგელი ესე ჩუენი, შემდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფეთა და დედოფალთა, კარის ჩუენის ვაზირთა და მოურავთა, ერისთავთა-ერისთავთა და ქართლის ერისთავთა, გორის მოურავთა... მეჯინიბეთა, ბაზიართა, მონადირეთა... და ყოველთავე კარით ჩუენით სასაქმოდ წარგზავნილთაი, დიდთა და მცირეთა, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშალავთ, და ნუცა რას ვინ დააკლებთ, ნუ დიდისა და ნუ მცირისა, თუნიერ შეწვენისა და თანადგომისგან კიდე...“¹⁰

„From Andronike Bagrationi:

The son of Tsitlosani Largveli came to us and requested to give him villages of Kartli: Karbi and Garejvar-Bakurisubani...

We listened to his request and granted him, his children and his descendants with Kartli villages: Karbi and Garejvar-Bakurisubani, including their borders, a mountain, a valley, a forest, a field, a vineyard, water and a mill, a meadow, a hay meadow and hunting lands. From now on, whoever sees this order and deed, kings or queens, court servants: stewards, dukes and dukes of Kartli, stewards of Gori, stablemen, falconers, hunters ...and servants of the court of the higher or lower rank, shall not violate the gift, shall not lessen it, but grant aid and support it.“¹⁰

ილუსტრაცია 16: სიგელი ანდრონიკე მეფისა (მეფე დავით VIII-ის შვილი) მიცემული წითლოსან ქუენიფნაველ ლარგველის შვილისათვის. 1348 წ. Hd-1360

Illustration 16: Deed of King Andronike (Son of King David VIII) to Tsitlosani, son of Largveli. 1348. Hd-1360

„ნებითა და შეწვევითა ღვთისათა, ესე ჟამთა და ხანთა გასათავებელი, მტკიცე და უცვალებელი, საბოლოო, ნასყიდობის წიგნი მოგეც მე ციცისშვილმა ბატონმა ზაალ და მომავალთა სახლისა ჩემისათა. თქვენ, ორბელის შვილს მდივანბეგს, ბატონს ორბელს და შვილსა თქუენსა: ბატონს სულხანს, ბატონს ერასტის, ბატონს ვახუშტის, ბატონს ყაფლანს, ზურაბს, დიმიტრის, ასე და ამა პირსა ზედა, რომე მოვინებეთ და მოგყიდეთ ქალაქს ჩვენი საბაზიერო (სანადირო ფრინველების სახლი) გურგენის ნაქონი, აქათ აჯი შამფურას ყმის ადუას სახლამდისი, უკან გურგენას დარბაზის მიდგამამდის, დასავლით – ნაზირი ზაალის სახლის კედლამდი და წინ შარამდის. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან.

ვინცა და რამაცა კაცმა ამის ცილებად იწყოს, პირისა და პასუხის გამცემი მე ვიყო...“¹¹

„With God’s will and help, hereby I, Zaal Tsitsishvili and my future family, have given this definite and permanent final deed of purchase to you, a chief judge, Orbelishvili, to Orbel and his children: Sulkhan, Erast, Vakhushti, Kaplan, Zurab, Dimitry. We have agreed and settled upon selling you our sabaziero (a house of hunting birds), previously owned by Gurgen, from Aji Shamfur servant’s house, till the hall of Gurgen, from the West side, till the wall of Zaal’s house and the main road, may you have it and may God grant you happiness. Shall someone challenge this agreement, I will be the responsible figure.“¹¹

ილუსტრაცია 17: საბაზიეროს ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ზაალ ციცისშვილის მიერ ორბელისშვილისათვის. 1684 წლის 1 ნოემბერი. Sd-541.

Illustration 17: Deed of purchase of falcon aviary, granted to Orbelishvili by Zaal Tsitsishvili. 1 November 1684. Sd-541.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is arranged in multiple columns, with some sections appearing to be lists or tables. There are several circular stamps or seals scattered throughout the document, particularly on the left side and near the top. The paper is aged and yellowed.

Handwritten text at the bottom of the document, possibly a signature or a date, written in a cursive script.

„...ფიცი და სიგელი დაგინერეთ და მოგეცით ჩვენ, მირიმანისძეთა, სომხითის მელიქის, ქამარბეგიშვილმან მელიქმან, ბატონმან ავთანდილ, ბიძაშვილმან ჩვენმან, ბატონმა ლევანბეგ, ...თქვენ, თუმანისშვილს ზურაბ მდივნის შვილს... შვილსა შენსა დავით და ზურაბს და მომავალთა თქვენთა, მაშინ ოდეს დაგვეჭირა და გავყიდეთ ჩვენი სამკვიდრო ალალი, გამოყოლილი, უცილობელი მამული, შამირზას ნასოფლარი, მისი სასაფლაოთი, სახლ-კარითა, ჩვენგანვე გაკეთებულის მარნითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, სახნავითა, სათიბითა, ქალითა, საწყლისპიროითა, სანადიროითა, ვენახითა, საბალითა, სარწყავითა, ურწყავითა, საძებრითა, უძებრითა, ყოვლისა მისის სამართლიანისა მზღვრით, მთლივად და ხელშეუვალად მოგყიდეთ.“

„We, the Prefect of Somkhiti (Georgian provinces of Samshvilde and Khunani in Middle Ages), son of Miriman, Avtandil Kamarbegishvili and my cousin Levanbeg have given you the book of oath to the son of clerk Zurab Tumanishvili, to your children, Davit and Zurab and your descendants about selling you our land, in the deserted village of Shamirza, with its cemetery, house, winery, mountain, valley, waters, mill, plough-land, hay meadow, flood meadow, riverside, hunting lands, vineyard, garden, watered and arid, searched and unknown lands, along with its legitimate borders – in its whole, we have given it to you.“

ილუსტრაცია 18: ყმისა და მამულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული სომხითის (სამშვილდისა და ხუნანის საერისთაოების სახელწოდება შუა საუკუნეებში) მელიქის მირიმანიძე ავთანდილ ქამარბეგისშვილის მიერ ზურაბ თუმანიშვილისათვის. 1697 წლის 11 ნოემბერი. Hd-403.

Illustration 18: Deed of purchase of a serf and a piece of land given out by Prefect of Somkhiti (Georgian provinces of Samshvilde and Khunani in Middle Ages), son of Miriman, Avtandil Kamarbegishvili to Zurab Tumanishvili. 11 November 1697. Hd-403.

ვინანების ვიღინაშვითს ესანა და სკამის შროს სიყანს თინანს შროს
ვიღინასა თინანს შროს მხინასა ამიხარნს შროს თახსარანს და ვახი-
კოსანს ვიღინას შროს ათამეანს დიაცხანს შროს ვიღინას ვყყოძანს
შროს ზინდრუყანს სულადანს შროს ზაღანანს ხვეციყვანს შროს ზბდუ-
ღანს და ნინანის სეხინანს ამის ვადყანს ნიოთხანსა და სყოთ ქითი-
ნოთი ვიქვითა დიღითა და ვოცოთი შროთი და შროთი შროთი
ყოველითავე შყ და ამ ნინას ზედა შყ ხომ თქანს ზეზღ მთამი
შრანს შყ ვინქვითი და თქანს ხემნითეს სესხენით ხემნითეს
მოვითხყოთი ვქმნა და შრანს ალოვიღამ ვინას და ქლოთი შრე
შყ დანქანოთა და ხემნითეს თქანს ვინ ხემნითეს და
ზეზღოთი ვემქმით ვინს ზეზენით ზეზენ და ნინას მო-
ვიოთ და ხემნითეს ნინას ზინანს და ხემნითეს დუ დოვამცვა-
ლოთი ხომ ნახყანს ვინდა ზედა ვიოთს მთამი ნინას თახში
და თხითყმნი და სდაც ზელო დოვიშეცეს შრანს და ვინ სანან
ზეცყო ვიხვიანს და ვინს ზეზენ და შრე დამვლოთ
სანლოთს ზეზენსა მთავროთ და მოვიქმით ვინს და ვინს
ქინს დამხითან ვინს და ხომ ვიქმ ვინს ამისა შროთ
ზელო შროთს დამხითი მანამ ხინსაც დამხითი და ყოველი მანი
შინანანი ვეროთი და ვიქმინანი ხინანანი და თხითყმნი
მანამ ვინს ვითოთი ვინს შინანთეს იყოქანსი ძინლოთ ვინს
და ნოთქმ და თოთანად და ვინს ამიხინანს თამს იქმნა ხინს სყო-
ღანს მინასა ვიქვითანთეს ზელოთ დამცვიყოქლოთ ამისი ვყით-
ხინს დამხითან ამის. შრანს მინს მოვიქ თავად დამხითი და ვინ თა-
ვანს დეონი ამილოთი ავთანდილო მინანი ხყოქნი დეონი
სიყანს თინანს შროთი ვყინით ხყოქნი ავთანდილო ვინანს
შროთი სანოთხყოქნი დეონის შროთის თახმაც ვინანს შროთი
ნივლოთს სავათ ვინს ვიყოქვით მლოთა ვინანს და
ავთანდილო ზენი ამნაქ შროთი მლოთ ხყოქნი შროთი ხინს
ვინს ზენი სანოთხყოქნი ალოთ ზენს შროთი მლოთ მყოქ ავთან-
დილო ხყოქნი შროთი ხინს მინანთს ნივლოთს და მინანი
და მინანთა ვინ ამისი ქოთინიონს. ცქნ. თეზიქლოთს 116.

„...ესე ამიერთი უკუნისამდე ჟამთა და ხანთა გასათავებელი, მტკიცე და მოუშლელი, უჭერწო და უმიზეზო პირი და სიგელი მოგეცით ჩვენ, ფანასკერტელმა ციციშვილმა ნოდარის შვილებმა: ბატონმა ფარსადან, ბატონმა ვახტანგ, ბატონმა პაატამ და ბატონმა ამილღანბარ და შვილმა ჩვენმან ზაზამ, დომენტიმ, სეხნიამ, ედიშერ, ციციმ და ნოდარ და შვილმა და მომავალმა სახლისა ჩვენისა ყოველმანვე.

თქვენ ერთობილთ გორელთა: მდივანს დავითს, მამასახლისს ზურაბასა, გორგიჯანაშვილს ავთანდილს, ძველ მამასახლისს გაბრიელასა, როსტევეანაშვილს მამუკასა, ტერ-გრიქორას შვილს სააკასა, შიხიბეგისშვილს ბეჟანს, ფიბინასშვილს გოგინასა, ოსინაშვილს მერაბასა, ამირაღსაშვილს ფარსადანას და გაბრიელასა, ნეფისაშვილს ათაბეგას, დიაკვნისშვილს გიორგის, ჯულაბასშვილს ბაინდურასა, ხუდადასშვილს ბაღდასარასა, ხოჯბეგასშვილს მამულასა და ნაზარასა, სუხინას ძმას გაბუასა, ხითარასა და სულ ერთობილთ გორელთა – დიდთა და ცოტათა, შვილთა და შვილიშვილთა ყოველთავე, ასე და ამა პირსა ზედა.

ასე რომე, თქვენ ჩვენს მთაში შეშას არ განებებდით და თქვენ ჯელმნიფეს შეეხვეწენით. ხელმნიფეს მოკითხული ექნა და არა ალაგადამ გორსა და ქალაქს შეშა არ დასჭიროდა; ხელმნიფესაც თქვენთვინ წიგნი ებოძებინა და ჩვენზედაც ფეშქაშათ გეაჯენით. ჩვენც ესე წიგნი და პირი მოგეცით და ჯელმნიფე ნაზარალიხანის ბრძანება და წიგნი ასე დავამტკიცეთ, რომე ნარუალას გარდა ზედაველის მთაშია, სანიაჟარში და ურიულშია და სადაც ჯელი მიგინვდეს, შეშა და ვერც საჭმარი ხე-ტყე ვერავინ დაგიშალოს, და არცა ჩვენ და არცა მომავალმა სახლისა ჩვენისამა, მოგეცით და მოგანებეთ, გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან.

...არს ამისი მოწმე თავად ღმერთი და კაცთაგან: ბატონი ამილახორი ავთანდილ, ბაზიართუხუცესი ბატონი ბეჟან...“¹²

„Hereby, forevermore, this deed is given to you by Tsitsishvili of Panaskerti, children of Nodari: Parsadan, Vakhtang, Paata and Amilghanbar and our children – Zaza, Domenti, Sekhnia, Edisher, Tsitsi and Nodar, children and grandchildren of our families to you, people of Gori: Secretary Davit, Prefect Zurabi, Avtandil, son of Gorgijan, old Prefect Gabriel, Mamuka, child of Rostevan, Saak, child of Terikor, Bejan, child of Shikhibege, Peshang, child of Takin, Merab, child of Osin, children of Amiragh – Parsadan and Gabriel, child of Nepis – Atabeg, child of Deacon – Giorgi, child of Julab – Baidur, child of Khudad – Baghdasar, Khajbegashvili Mamul and brother of Nazari Sukhina – Gabua, to Khitara and to all people of Gori, to all – young or elderly, your children and grandchildren.

Thus, you would not leave firewood on our mountains, and you pleaded to King. The King enquired and neither the surroundings of Gori nor the city needed firewood. Thus, the King granted us and you with the gift and so did we. We grant you this deed and our word, including the command of King Nazaralikh and conclude, that in the mount of Zedaveli, in Saniashar, Uriul and wherever you lay your hands on except Naruala, shall be your firewood and no one shall interfere – nor us, nor anyone else in the future.

We grant you and you shall be the patron of it, with the God’s help. Witness of this is God himself, from men – Amilakhor, Avtandil, the Baziertukhutsesi (a chief falconer) Bezhan.“¹²

ილუსტრაცია 19: მთაში შეშისა და სახმარი ხე-ტყის დანებების წიგნი, მიცემული ფანასკერტელ-ციციშვილ ნოდარის შვილების – ფარსადანის, ვახტანგის, პაატასა და ამილღანბარის, მიერ გორელთა მდივან დავითისა და სხვებისათვის. 1699 წლის 24 თებერვალი. Hd-10126. (პ).

Illustration 19: Deed of concession of the firewood and forest, granted by Tsitsishvili of Panaskerti, children of Nodari: Parsadan, Vakhtang, Paata and Amilghanbar to Gori chief secretary Davit and others. 24 February 1699. Hd-10126.

„... ესე პირი და ფიცი და წიგნი მოგართვით ჩვენ, ყანჩელმან ბიძინა და შვილმან ჩემმა ბეჟანა, ოთარ, ზაზამ, და ძმამა ჩემმა პაპუამ და შვილმა დათუნამა და ზურაბ, განაყოფმა ჩვენმა: თამაზამ, ხუციამ და დათუნამ და გივმა... თქვენ, ბატონს ჩვენს ამილახვარს, პატრონს გივს, ყორჩიბაშს (ცხენოსან მოისართა უფროსი), პატრონს დემეტრეს, ასრე რომე ხელმწიფის ბრძანებითა და ქართველთ პირობითა ტყის აღთქმა-დათმოვა იქმნა. თქვენ ხელმწიფესა და სვეტიცხოველს დაუდევით საფიცარი ტყის გაუსყიდველობისა. ჩვენ თქვენის ყმის თავდებობისა თქვენ მოგართვით. თუ დღეის ამას იქით ჩვენ ან გავჰყიდოთ, და ან გავჰსცეთ და ან გავაურჯულოთ, თავად ვიყვნეთ ღვთის და სვეტისცხოვლის შემცოდე და მერმე თქვენი შემცოდე და მესისხლე. და თქვენდა ლალატად და თქვენის ძმების სიკვდილად მოგვეკითხეთ და გარდაგვახდევინეთ თუ დღეის ამას უკან ეს წიგნი არ გავათაოთ და თქვენ არ მოგართვათ. არც გავჰყიდოთ და არც გავჰსცეთ.“

„This deed of promise was granted to you by us, Bidzina Kancheli and my children: Bezhan, Otar, Zaza and my brother Papuna and children Datuna and Zurab and our offspring: Tamaz, Khutsia, Datuna and Givi ... you, our lord *Korchibash* (a chief royal bodyguard) Givi Amilakhvari and patron Demetre, that by the order of the King and the rule of Georgians, the forest was handed over in ownership. You vowed to your sovereign and Svetitskhoveli that you will not sell this forest. Shall we sell, give it out or destroy it afterwards, we shall be found guilty by the sovereign, Svetitskhoveli, and you, with blood. This sin shall be the betrayal of you and be equal to your brother's blood. We shall not sell or grant the forest to someone else“.

ილუსტრაცია 20: ბიძინა ყანჩელის მიერ ყორჩიბაშ დემეტრესა და გივი ამილახვრისათვის მიცემული პირობის წიგნი, ტყის გაუსყიდველობის შესახებ. XVII ს. Hd-2150.

Illustration 20: Deed of promise granted by Bidzina Kancheli to Korchibash Demetre and Givi Amilakhvari regarding the agreement not to sell the forest. 17th c. Hd-2150.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is densely packed and covers most of the page. It appears to be a list or a series of entries, possibly related to a legal or administrative record. The script is somewhat difficult to decipher due to its cursive nature and the age of the document.

Weg...

...

...

ილუსტრაცია 21: ფულისა და კეთილმოყვრობის წიგნი, მიცემული სარდალ ლუარსაბისა, თბილელ მთავარეპისკოპოს დომენტის, ბაზიერთუხუცეს ოთარის, მოლარეთუხუცეს მანუჩარისა და მეჯინიბეთუხუცეს რევაზის მიერ ავთანდილ მოურავისშვილისათვის. XVII ს-ის 90-იანი წლები. Hd-4470.

Illustration 21: Deed of friendship and money granted by Commander Luarsab, Archbishop Domenti, *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Otar, *Molaretukhutsesi* (a chief royal treasurer) Manuchar and *Mejinibetukhutsesi* (a royal stable-keeper) Revaz to Avtandil Mouravishvili. 1790s. Hd-4770.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is arranged in several lines across the page. The script is dense and difficult to decipher without specialized knowledge of the language. The paper shows signs of age, including discoloration and some staining.

„ქ. ჩვენ სამებელს იოსებს, თქვენ, ბატონის ბესარიონისა ექუსი თუმანი მართებს. იმ ექუს თუმანში სამასი ურემი უნდა უდაბნოს მკათათვემდინ ჩამოგიტანოთ.

ამისი მონამე და თავდები: აბრამ დეკანოზი, ესტატე მღვდელი, ნანიკაშვილი იოთამ, ბერუკა, პეტრე.“¹³

„We, Ioseb Samebeli (the Bishop of the Trinity Cathedral) owe sixty rubles to Besarion. Within this debt, we have to return three hundred carts of wood till July and deliver it to Desert Monastery. We are the witnesses to this: Deacon Abraham, Priest Estate, Nanikashvili Iotham, Beruka, Petre.“¹³

ილუსტრაცია 22: პირობის წიგნი ვალში სამასი ურემი შეშის მიტანის შესახებ, მიცემული იოსებ სამებელის მიერ ბესარიონისათვის. 1711 წლის 7 დეკემბერი. Ad-747.

Illustration 22: Deed of promise on delivery of three hundred carts of wood on credit, granted by Ioseb Samebeli (the Bishop of the Trinity Cathedral) to Besarion. 7 December 1711. Ad-747.

„ნებითა და შეწევნითა ღვთისაითა, ესე... წიგნი და სიგელი დაგინერეთ და მოგეცით ნასყიდობისა მე, მუსხელაშვილმა გორჯასპიმ და ჩემმა ძმამა ხობონამა და გიორგიმ, თქვენ ბაზიართუხუცესს ციციშვილს ზაზას – ასრე რომე ახაშვილები ედიშერის-შვილს მივყიდე და ბატონმა არ დამანება და ჴელი ამიმართა. შენ ბატონისაგან დასტური იშოვნე და შენ მოგაყიდე ჩემი ბარათში გამოყოლილი ახალშენს ახაშვილი ყარახანა, იმისი შვილი ლალაზა, იმისი განაყოფი ნაზარა, და ზურაბა. ავიღე ფასი, რაითაც ჩემი გული შეჯერდება და გაქუნდეს და გიბედნიეროს ღმერთმა...“¹⁴

„By the will of God, I, hereby, Gurjasp Muskhelashvili, and my brothers, Khokhona and Giorgi, grant you, *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Zaza Tsitsishvili, with this deed of purchase, according to which, I sold to Akhashvili (Edisher’s son) and the lord did not give me the permission to do so. You received the permission from your lord, so I sold it to you my Akhashvili Karakhana of Akhasheni, his child Lalaza, and also Nazar and Zurab. I have taken the acceptable payment and may it serve you in happiness.“¹⁴

ილუსტრაცია 23: ყმების ნასყიდობის წიგნი, მიცემული გორჯასპი მუსხელიშვილის მიერ ბაზიართუხუცეს ზაზა ციციშვილისათვის. 1722 წლის 1 იანვარი. Ad-1242.

Illustration 23: Deed of purchase of servants, granted by Gurjasp Muskhelishvili to *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Zaza Tsitsishvili. 1 January 1722. Ad-1242.

Handwritten text in a medieval script, likely Latin or German, written on aged parchment. The text is arranged in a single column with a large initial letter at the top left. The script is dense and characteristic of the late Middle Ages. The parchment shows signs of wear, including discoloration and some staining.

ილუსტრაცია 24: გიორგი გოგნიაშვილისა და ზაზა ჯანდიერის სასისხლო დავის გადაწყვეტილების წიგნი. ახლავს დავით ბაზიერთუხუცესის ოთხკუთხა ბეჭედი. 1743 წლის 14 ივნისი. Ad-1421.¹⁵

Illustration 24: Wergild charter of Giorgi Gogniashvili and Zaza Jandieri with the square seal of *Baziertukhtsesi* (a chief falconer) David. 14 June 1743. Ad-1421.¹⁵

⌋. Կրթի: Ժողով: Ն: Թուրք

Հր: Ժողով: Ժողով: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ: Կրթ:

„ქ. ჩვენი ბრძანება არის, ტატიშვილო ბალათარ, მერმე ნათლისღებას იყვან ღმერთი, კარის ნადირობას ვაპირობ. შენის ძმით და ერთის კაცით, როდისაც ჩვენი ამბავი მოგივიდეს, ორმოცის დღის ნუზლით (სამგზავრო სურსათი, საგზალი), უნდა წამოხვიდე, რომა ქალაქს იქით ორმოცს დღეს გეყოს, ანა შენი ძმა და ან შენი კაცი.“

„Our order, Baghatar Tatishvili, refers to the royal hunting that I have planned after Epiphany. After you receive our notification, alongside with your brother and one other man, you shall come to the city with the provisions for 40 days, so that it is enough for you, your brother and your man.“

ილუსტრაცია 25: ბრძანება თეიმურაზ მეფისა ბალათარ ტატიშვილს ნადირობის სამზადისის შესახებ. 1750 წლის 25 დეკემბერი. Hd-10374.

Illustration 25: Order of King Teimuraz to Baghatar Tatishvili about the preparations for the hunting. 25 December 1750. Hd-10374.

Handwritten text in a cursive script, likely a list or account. The text is written on aged, yellowed paper and is oriented vertically. The characters are dense and difficult to decipher, but appear to be a form of shorthand or a specific dialect. The text is arranged in approximately 12 lines, starting from the top right and moving downwards.

Handwritten text on the left side of the page, oriented vertically. It appears to be a list or account, possibly related to the main text on the right. The text is written in a cursive script and is partially obscured by a small, dark, rectangular mark at the bottom left corner.

„ჩვენი ბრძანება არის, იოთამის შვილო ერასტივ, მერმე ბაზიერთუხუცის, ზაზას შვილ მანუჩარს და იმის შვილებს მამულების წართმევას უჩივი. ნადი და რაც ამ ბაზიერთუხუცის შვილის მამული იყოს, ამას დაანებე და მანუჩარს ამასთან თუ რამ სიტყვა ქონდეს, ჩვენ მოგვახსენოს, ციცისშვილო მანუჩარ, ამა ზაზას შვილს თავისი მამული ყველა დაანებე. სხვა თუ სიტყვა რამ გქონდეს, ჩვენ მოგვახსენე.“

„Our order, Iotam, son of Erast, concerns your complaint about Manuchar’s, son of *Baziertukhutsesi* Zaza (chief falconer) and his children’s confiscation of lands. Go and leave whichever the land of chief falconer’s son is, and if you have anything to say to Manuchar, let us know. Manuchar, son of Tsitsi, leave all the land that belongs to Zaza’s son. If you have anything to say, let us know“.

ილუსტრაცია 26: ბრძანება თეიმურაზ მეფისა ერასტი იოთამიშვილს, ბაზიერთუხუცისის ზაზას შვილისა და მანუჩარის სამამულე დავის გადაწყვეტილების შესახებ. 1751 წლის 3 მაისი. Ad-1311.

Illustration 26: Order of King Teimuraz to Erasti Iotamishvili, about the decision regarding the land dispute by the son of *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Zaza and Manuchar. 3 May 1751. Ad-1311.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be stylized or possibly representing a specific dialect or language. The script is dense and difficult to decipher without specialized knowledge.

„ჩვენი ბრძანება არის, ბაზიერთუხუცესო ზაალ, უტოში რაც მამიდის ჩვენის ნამზითი მამული და კონდოლის ვენახია შენთვის მოგვიბარებია, შენ მოუარე და შენ ამსახურებდე ხოლმე.“

„ Our order is, *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Zaal, to hand you the land dowry of our aunt in Uto and the Kondoli vineyard as well. You shall be the supervisor and you shall serve at times.“

ილუსტრაცია 27: ბრძანება ერეკლე მეფისა ბაზიერთუხუცეს ზაალს მამულის მოვლის შესახებ. 1755 წლის 26 დეკემბერი. Hd-1874.

Illustration 27: Order of King Erekle to *Baziertukhutsesi* (a chief falconer) Zaal about the supervision of his lands. 26 December 1755. Hd-1874.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written on aged, yellowed paper and is arranged in approximately 20 lines. The script is dense and characteristic of early modern European handwriting. The document appears to be a formal record or a set of instructions, given the structured nature of the lines and the use of some capital letters at the beginning of lines. The paper shows signs of wear, including water damage and discoloration, particularly in the lower half of the page.

„წყალობითა ღვთისაითა, იმერთა მეფემან მეფეთამან მეორემან სოლომონ წიგნი გიბოძეთ თქვენ ქორეჩაშვილებს, ინალიკასა და როსტომას, ესევეთარად რომ შამოგვევედრე, წყალობა გიყავი, გიბოძე ტყე გორას ზეით, წვარს გამოღმა, თარჯებამდის (თარჯი: ხისმჭრელთა მიერ შეგულებულ ხეზე დადებული ნიშანი). მკვიდრად და შეუცვალეზლად თქვენთვის მიბოძებია, თუ თქვენ ჩვენი ბრძანების მორჩილი იქნეთ...“

„With God’s mercy, I hereby, King of Imereti, Solomon II, grant you, Kochechashvili Inalika and Rostom, this deed; as you pleaded. We gave you the wood from the top of the mount, on this side of Tsvari, till the border traced by the hunters. Inviolable and with no permission to any change, we gift it to you, if you are loyal to us.“

ილუსტრაცია 28: ტყის წყალობის წიგნი, მიცემული სოლომონ მეფის მიერ ინალიკა და როსტომა ქორეჩაშვილებისათვის. 1796 წლის 29 ოქტომბერი. Ad-1047.

Illustration 28: Deed about gifting the wood, granted by King Solomon to Inalika and Rostom Kochechashvili. 29 October 1796. Ad-1047.

Handwritten signature or initials, possibly "H. S. ...".

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document fragment. The text is written on aged, yellowed paper and is oriented vertically on the page. The words are difficult to decipher due to the cursive style and fading.

„სახლთუხუცესო ამილბარ და მეტეხის მოურაო იოანე, მერე ჯავახისშვილის მთიდან ჩვენმა საყმომ რაც ხე გამოიტანოს, თავის შალბაშს (ტყით სარგებლობისთვის ფულადი გადასახადი) მისცემდეთ, რაც განწესება იყოს. თუ არ მისცემენ, იცოდნენ, დიდად მოვკითხავთ“.

„*Sakhtukhutsesi* (achief steward) Amilbar and Iovane Mouravi (the Lord) of Metekhi, when our servants take firewood from Javakhshvili’s Mountain, shall it be, according to the law, given to Shalbash (payment for the usage of forest). If they do not pass it to Shalbash, they shall know. They will pay a big price.“

ილუსტრაცია 29: ბრძანება კათალიკოსისა ამილბარ სახლთუხუცესსა და იოვანე მეტეხის მოურავს ჯავახისშვილის მთიდან გამოტანილ ხეების თაობაზე. 1799 წლის ნოემბერი. Qd-8581.

Illustration 29: Order of Catholicos to *Sakhtukhutses* (a chief steward) Amilbar and Iovane Mouravi (the Lord) of Metekhi about the act of taking the firewood from the mountain of Javakhishvili. November 1799. Qd-8581.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written on aged, yellowed paper and is arranged in several lines. The script is dense and difficult to decipher, but appears to be a form of early modern European handwriting. The text is oriented vertically on the page.

„საქართველოს მემკვიდრის, მეფის ძის, დავითის ბრძანებით, სახლთუხუცესს არგის ეშიკალაშბაშ ალექსანდრეს და მდივანს ოთარს მოგვბარდა ოცდაორი თუმანი თელაველის კაცების აკოფასა და კიკოლას ხელით, შემის ფასი.“

„By the order of heir of Georgia, son of the King, Davit, we, *Eshikaghasbash* (a police chief and a master of ceremonies) Aleksandre and Secretary Otar were handed the payment for firewood, 22 rubles, by Akopa and Kikola of Telavi.“

ილუსტრაცია 30: ხელწერილი შემის ფასის მობარების შესახებ, მიცემული ალექსანდრე ეშიკალასბაშ და მდივან ოთარის მიერ თელაველ კაცებისათვის. 1801 წლის 24 იანვარი. Hd-1526.

Illustration 30: Certificate about handing over the payment for firewood, granted by Aleksandre the *Eshikaghasbashi* (a police chief and a master of ceremonies) and secretary Otar to the men of Telavi. 24 January 1801. Hd-1526.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, written in a cursive script.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of cursive script, likely a letter or document.

Handwritten text at the bottom right of the page, possibly a signature or a closing, written in a cursive script.

„ერთობით თავადნო ფალავანდიშვილებო, ტირძნისის მცხოვრებელთა იჩივლეს, ფავლენიშვილები ტყეში არ გვიშვებენო. ამისთვის მოგიწერთ, ველარ იკადროთ დღეის იქით შემის ზიდვის დაშლა და ველარცა შეაბრკოლოთ ამაზედ, თორემ თუ კიდევ შევიტყვეთ, რომ დაგიშლიათ, თქვენს უკანონოებასა და უსმენელობასა მთავრობას წარუდგენტ და არ დარჩებით გადაუხდევინებელი!“

„Nobles Palavandishvili, residents of village Tirdznisi complained that the family of Pavlenishvili do not let them go into the forest. In this respect, we write to you that starting from today, you may not prohibit taking from the forest, as well as hinder it. If we ever hear again about your illegal actions or disobedience, you will be summoned before the government and will not dodge the responsibility!“

ილუსტრაცია 31: გორის საერო პოლიციის კაპიტან-ისპრავნიკის (სამაზრო პოლიციის უფროსი) ბრძანება ფავლენიშვილებს, ტირძნისის მცხოვრებელთათვის ტყიდან შემის გამოზიდვის ნების დართვის შესახებ. 1813 წლის 25 მარტი. Hd-10701.

Illustration 31: Order by the captain of district police chief of Gori to Pavlenishvili regarding the granting of permission to Tirdznisi residents to use forest resources for firewood. 25 March 1813. Hd-10701.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, written in a cursive script.

Main body of handwritten text, consisting of approximately 15 lines of cursive script. The text is dense and appears to be a continuous passage.

Handwritten text at the bottom of the page, including a series of vertical lines (possibly a signature or decorative element) and a final line of text.

„...ქვემო ხელისა ამის მომწერმან, ერთობით ნანეიშვილებმა: დავითმა, მალაქიამ, ქველიამ, ერდიშელმა მერაბმა, ქაქუჩამ, ძალლუამ, ადალის შვილმა დათიკამ, იოანეს შვილმა ნიკოიამ ასე შეკრებულობის წერილი დავდევით, ასე რომ ჩვენი ტყე ლობიერი (დაცული) მეტის უთაუბლო გაცემით გააოხრეს და ხეი გააძვირეს და ახლა ასე სიტყვა და პირობა შევთქვით, დღეის შემდგომათ თავის თავათ თუ რამეს ვიმუშავებთ, თორემ არც ჩვენდა არც ჩვენმა ყმამ არავის არ მივცეთ არაფერი ხე და არც წკნელი, არც შეშა და არც ჭოკი. და თუმც ამ საქმეში ვინმემ იკადნიეროს და გასცეს ან ხეი, ან შეშა ან ჭოკი, ან წკნელი, რომელმან გავცეთ, ბატონმან ჩვენმან დადიანმან მისდა შეცოდებათ მოგვკითხოს და ჩვენ თავის ჩვენის წილისაგან ხელაღებული ვიქნებით, ყოვლის სასამართლოსაგან შეუწყნარებელი ვიქმნეთ, რომელმაც ამ საქმეში გამიპირდეს და გვიმტყუნოს.“

„The Naneishvili, those who signed this certificate: Davit, Malakia, Kvelia, Erdishel, Merabi, Kakucha, Dzaghlua, son of Adali – Datika and child of Ioane – Nikoi have agreed that our protected forest has been given away too many times and the wood has gotten more expensive. Hence, we have agreed that starting from today, whatever gathered shall not be given out by us, nor by our servants: no wood, no osier, no sticks. If anyone dares to take anything – either wood, osier or stick – shall he be declared guilty and questioned by our Master, Dadiani. Also, we shall be free from our share in the forest. In addition, we shall be intolerant towards all the courts if our complaint is not satisfied.“

ილუსტრაცია 32: ნანეიშვილების ხელწერილი ტყის ხელშეუხებლობის შესახებ. 1833 წლის 14 იანვარი. Hd-9191.

Illustration 32: Certificate of the Naneishvili regarding the inviolability of the forest. 14 January 1833. Hd-9191.

„ერთობით თავადნო ფალავანდიშვილებო, ტირძნისის მცხოვრებელთა იჩივლეს, ფავლენიშვილები ტყეში არ გვიშვებენო. ამისთვის მოგინერთ, ველარ იკადროთ დღეის იქით შუშის ზიდვის დაშლა და ველარცა შეაბრკოლოთ ამაზედ, თორემ თუ კიდევ შევიტყვეთ, რომ დაგიშლიათ, თქვენს უკანონობასა და უსმენელობასა მთავრობას წარუდგენთ და არ დარჩებით გადაუხდევინებელი! ეს წერილი დაწვნიერეთ ჩვენ, ქვემოთ ხელის მომწერელმა ნიკოლას შვილმა სოსიამ და კასრადე ტეტიამ, ასე რომ ჩვენ ბატონს, ლიკტორ მაჩაბელს ჩვენთვის წიგნი მოეწერა ამისთვის, რომ მზარეულის შვილებს ტყე გაეჩენნათ საბანადისა და საბანადე არ ანებებდა, რომ ჩემი არისო. მაგრამ ჩვენ ვკითხეთ თითო თითო კაცებსა, სოფლის კაცებსა, ისე იმონმეს, რომ თამინდოსა და საბადურებში საბანადისა არისო. ამის მამწერნი ვართ, რომლებიც ამას ქვეით ვინერებით, ღმერთსა ვფიცავ, მე, გამრეკელას შვილი გიგია, რომ ძველთაგანაც გამიგონია და მეც მოვესწარ, საბანადისა არის. ამას გარდა, კურდღელას შვილმა გლახამ იმონმა, საბანადისა არის. ამას გარდა, მაჩაიძე ლაზარემ ასე იმონმა, საბანადისა გამიგონია. ამას გარდა, ჯავახისშვილმა თევდორემ ასე იმონმა, საბანადისა არის. ამას გარდა, საბანმინდიდამ რომელას შვილმა ნინიამ ფიცითა სთქვა – საბანადისა არისო, სხვასა არვის გამიგონიაო. ამას გარდა, ხუბას შვილმა ქიტესამ ასე იმონმა – საბანადისა არისო, სხვისა არავისი გამიგონია. ამას გარდა, გასისამ ასე იმონმა – საბანადისა გამიგონია. ამას გარდა, დოკადემ ნინიამ ასე იმონმა – საბანადის არისო. ამას გარდა, გაგვის შვილმა მოსემ ასე სთქვა – საბანადისა გამიგონიაო. ამას გარდა, საბანმინდიდამ მამუკელას შვილმა ხიდაშელმა ასრე იმონმა – საბანადისა გამიგონიაო.“

„Nobles Palavandishvili, the residents of village Tirdznisi complained that the family of Pavlenishvili does not let them go into the forest. In this respect, we write to you that starting from today, you may not prohibit taking wood from the forest, as well as hinder it. If we ever hear again about your illegal actions or disobedience, you will be summoned before the government and will not dodge the responsibility! This letter was written by us, the undersigned: Sosia, son of Nikola and Tetia Kasradze. Our Master, Ghiktor Machabeli wrote to us that the children of the cook have deforested the property of Sabanadze and he (Sabanadze) would not back down, claiming it his property. Nevertheless, we have questioned the men of the village, who confirmed that the lands Tamindo and Sabaduri belong to Sabanadze. With this oath we confirm: I, son of Gamrekeli – Gigia that I have heard from the others and been the witness myself, that the lands belong to Sabanadze. In addition, Glakha – son of Kurdghela, has also confirmed, that the lands are Sabanadze’s property. Apart from that, Lazare Machaidze confirmed they belong to Sabanadze. Also, Tevdore Javakhishvili also confirmed the property of Sabanadze. The child of Romela Sabantsmindeli, Ninia has sworn that the lands are the property of Sabanadze and that he has not known any other owner. In addition, the son of Khuba, Kitesa, stated the same that he has not heard of any other owner and that the lands belong to Sabanadze. Gasisa confirmed having heard that they are Sabanadze’s property. Dokadze Ninia also confirmed, saying that they belong to Sabanadze. The son of Gagvi, Mose, said that he has heard they are Sabanadze’s lands. From Sabatsmindia, it is also confirmed by the son of Mamukela Khidasheli that the lands belong to Sabanadze.“

ილუსტრაცია 33: მოწმეების ჩვენებები ტყის გაჩეხვაზე საბანადის საჩივართან დაკავშირებით. 1834 წლის 1 ივლისი. Hd-5228.

Illustration 33: Statements of the witnesses about a case of deforestation, based on the complaint of Sabanadze. 1 July 1834. Hd-5228.

By the way & before
20/12/18 - 30/2 1837

Dear Mr. Cunningham
I have the pleasure to inform you
that the enclosed papers are
now in your hands. I have
been very busy lately and
cannot find time to write
you more fully. I am
very sorry to hear that
you are not well. I hope
you will soon be better.
I am, Sir, your obedient
servant

Yours truly
John Cunningham

„უქაზი (ბრძანება) მისის იმპერატორობის დიდებულებისა, თვითმპყრობელისა სრულიად როსიისა, საქართველოს იმერეთის სინოდის კანტორიდან, არხიმანდრიტის ნიკიფორესგან და იერომონახის ქრისტეფორესი. უქაზისამებრ მისის იმპერატორებითის დიდებულებისა, სინოდის კანტორამან, მოსმენისა შემდგომად რაპორტისა თქვენისა, კე-ს (25-სა) ნოემბრიდან 1839-ს წელსა N4, ვჰბრძანეთ: რადგანაც გლესთა სოფლის არტზანისათა განკარგულება სინოდის კანტორისა უქაზში თქვენ არხიმანდრიტსა ნიკიფორესადმი და გამგებლისა შუამთის მონასტრის ქონებისასა მლუდლის იოანე ზურაბოვისადმი, მიცემულთა რაითამცა იგინი კუთვნილისა მონასტრისადმი ტყიდგან ჭიგოსა, შეშასა და ხე-ტყესა აღარ გამოიტანდნენ და კუთვნილითა ამის მონასტრის სათიბითა ადგილითა აღარ ისარგებლებდნენ და უქმნიათ ურჩობა და კიდევ განაგრძობენ ხე-ტყის ზიდვასა და შორის ამისსა გაუხნავთ გარემო თვით მონასტრისი, საძოვარი ადგილი, რომლითაც აკლდება შუამთის მონასტერი საშუალებასა არსებისასა. ამისთვის მოეთხოვოს განკარგულება თელავის ოკრუჟნის ნაჩალნიკისა (ოლქის მმართველი), აღკრძალვისათვის ვინაიდან მცხოვრებთა სოფლის არტზანისათა, ეგრეთვე სხვათა სოფლებთა მცხოვრებთა, რაითამცა მათ კუთვნილითა მონასტრისადმი ტყეთა და მინდორთა აღარ ისარგებლონ და რაიმცა მათ უკუეთუ აქუთ საჭიროება, მათმა აღირჩიონ თავიანთვის ტყე და მიწა სახნავი სხუა ადგილასა, რომლისათვისცა მიუწერს ოკრუჟნის ნაჩალნიკსა ჯეროვანისამებრ და მოეთხოვოს შემდგომისათვის ცნობა.“

„Proclamation of his royal highness the Emperor of All Russia, to the synod of Georgian Imereti, archimandrite Nikipore and Hieromonk Kristepore. According to the decree of his Royal Highness, having listened to the report, of November 25th 1839, N4, we hereby order: that despite the fact, that your highness has ordered the peasants of village Artzani not to take any firewood or hay from the forest of Shuamta Monastery as it is its property, and this is the order that was given out by the synod of village Artzani to archimandrite Nikipore and churchwarden of Shuamta Monastery monk Ioane Zurabov, they (the peasants) have willfully neglected the decree and continue to deforest and plough the meadow of the monastery. For this, we request the order from Telavi regional head to prevent the inhabitants of the village Artzani and other villages to use the forest lands of the Monastery and if they have the need, they shall choose their own forest and hay meadow in another place, for which, they shall address the governor of the region and ask for the land according to the law.“

ილუსტრაცია 34: სინოდის კანტორის ბრძანებულება ნიკიფორე არხიმანდრიტს შუამთის მონასტრის ტყით სარგებლობასთან დაკავშირებით (ორენოვანი). 1839 წლის ივნისი. Hd-11127.

Illustration 34: Decree of the synod on the use of the forest of Shuamta Monastery to Nikipore Archimandrite. June 1839. Hd-11127.

היום ה' בשבוע ראשון
לחדש שבט. היום נפתח
ביתנו מחדש ונתחיל
בדרכנו. היום נזכרנו
במעשה אבותינו ונתחנן
לפניהם. היום נתחנן
לפניהם ונתחנן לפניהם.
היום נתחנן לפניהם ונתחנן
לפניהם. היום נתחנן לפניהם
ונתחנן לפניהם. היום נתחנן
לפניהם ונתחנן לפניהם.

1. היום נתחנן לפניהם ונתחנן לפניהם.
2. היום נתחנן לפניהם ונתחנן לפניהם.
3. היום נתחנן לפניהם ונתחנן לפניהם.
4. היום נתחנן לפניהם ונתחנן לפניהם.

„მიროვი პოსრედნიკმა (სასამართლოს მოხელე) მეორე ნაწილისამ, თელავის უბდის (მაზრის) ხელთმძღვანელობითა 32 მუხლისა კანონისა ტყეთა ზედა შენობისათვის, საწვავთა და სხვათა მასალათა ...რადგანაც მებატონეთა თიანეთის ოკრულისა (რუს.: ოლქის) არ შესდგა კეთილნებობითა განსაზღვრა სარგებლობისთვის ტყიდგან განმავალობასა შინა ამა ჩყძე (1865 წ.) წლისა შემდგომი ფასი, სახელდობრ:

1. მუხის კოჭი სიგრძით ერთისა და სიგანით ნახევარ ქართულის არშინისა – ერთ შაურად;
2. წიფლის ხე, სიგრძით ერთადლიანი და სიგანით ნახევარადლიანი – შაურად;
3. მუხის ფიცარი, სიგრძით ერთადლიანი, სისქით ოთხგოჯიანი და სიგანით სამჩარეჩიანი – ოთხ კოპეიკად;
4. წიფლის ფიცარი მისის სიგრძისა და სიგანისა – სამ კოპეიკად;
5. მუხის სარი ასი – ათ შაურად;
6. მუხის მარგილი სამოცი – სამ აბაზათ;
7. კავი ჩალის დასახურავად – ოც აბაზათ;
8. კავი კრამიტისა ათი – სამ შაურად;
9. წნელი სახლისა შენობისათვის ურემი – სამ შაურად;
10. ცაცხვის ხე, სიგრძით ხუთადლიანი და სიგანით ერთი მტკაველი – ექვს შაურად;
11. ერთი ურემი შეშა – ერთ აბაზათ;
12. სხვადასხვა წვრილმალად სახლის სახმარი მასალა შენობისათვის, ერთს რაც მოუნდება – სამი აბაზი.“

„The conciliator of the second part, with the leadership of Telavi district, according to the 32nd Article about the law on forest, firewood and other material... As the lord of Tianeti county did not agree upon the subject during the year 1865, the prices for the materials are as follows:

1. Oak bead in length one Georgian arshin and in width half Georgian arshin – 1 Kopeck (a penny)
2. Red beech, one-meter-long and half-meter wide – 1 Kopeck (penny)
3. Oak plank, one-meter-long, 4 inches in thickness and 4 quarters in width – 4 Kopecks
4. Beech plank of its length and width – 3 Kopecks
5. Oak pole – 10 Kopecks
6. Oak sharpened stake – 3 silver coins (20 Kopecks)
7. Hook for straw-thatching – 20 silver coins
8. 10 tile hooks – 3 silver coins
9. Ox cart – 3 silver coins
10. Lime tree, 5 meters in length and 1 span in width – 6 silver coins
11. 1 ox cart of firewood – 1 Kopeck
12. Different minor materials, used for building a house – 3 Kopecks.“

ილუსტრაცია 35: ნუსხა ხე-ტყის მასალის ღირებულებისა თელავის მაზრაში 1865 წელს. 1865 წლის 31 იანვარი. Hd-4578.

Illustration 35: List of the firewood prices in the district of Telavi. 31 January 1865. Hd-4578.

Handwritten text, likely a title or header, written in a cursive script.

Handwritten text, likely a subtitle or a line of text, written in a cursive script.

Main body of handwritten text, consisting of approximately 12 lines of cursive script, possibly a letter or a short treatise.

„უმონყალესო ძალუავ, კნინა თინათინ,

უმდაბლესად პატივისცემას მოგახსენებ და თქვენს უვნებლად სუფევას ვისურვი. შემდეგ, ძალუავ, გუმინ ჩემი პოვოსკა (ოთხთვალა ეტლი) გავგზავნე მელაანის ტყეში, როგორც აქამომდე ვგზავნიდი შეშის მოსატანათ, ...დახვედრიან მეველეები და წაურთმევიათ პოვოსკაც თავის მონყობილობით, ცული და შოლტიც. სწორე მოგახსენო, მე არ მესმის ეს გარემოება, მეც ვარ ტყეში მონანილე თუ არა. მე ამ საგანზედ ზაქარასთან მიწერ-მონწერა მქონდა, ვგონებ, კიდეც გეცოდინებათ, მე ეხლა პირველად ჩემი ვალი არის, რადგან ზაქრო აქ არ არის, თქვენ მოგახსენოთ ეს გარემოება და გთხოვთ, რომ უბძანოთ, ვილაც კაცები დგანან, არ დაუშალონ ჩემს კაცს ტყეში ტარება და შეშის ზიდვა და თუ არ ინებებთ, მაშინ ახალს სუდში (რუს.: სასამართლოში) გამოვუცხადებ ამ გვარს მოქმედებას საზოგადო გაუყოფელს ტყეში და დავაბარებინებ ზაქარას პასუხის გასაცემათ. იმედი კი მაქვს, იქამდინ არ ამამხნევიანებთ, რადგან უსიამოვნების მეტი აქედან არ წარმოსდგება და ვერც ზაქარას შეუძლია ჩემი მონანილეობა წამართვას, ყველამ იციან, ვინ რა მონანილე არის საზოგადო მამულში. მომიტევეთ, რომ თქვენ განუხებთ, მაგრამ მეტი ღონე არ არის, რადგან ზაქარა შინ არ არის.

თქვენი უმორჩილესი მონა და ძმა სოლომონ სვიმონ ანდრონიკოვი,
მარტის იბ (12) დღესა, ჩყჲჲ (1868) წელსა,
სიღნაღი“

„Merciful aunt, Princess Tinatin,

With the sincere respect, I am sending my good wishes to you. Yesterday, my aunt, I sent my cart to Melaani forest, as I used to do so before to fetch firewood ...there were field-watchmen, who took away my cart with its equipment, including an axe and a whip. To be honest, I do not understand this situation. Am not I the owner of the forest's share? I was in correspondence with Zakara, about this issue; I suppose you are aware of it, and since Zakara is not here, my first duty is to inform you and ask you to order the field-watchmen to let my men collect the firewood from the forest. If you do not wish to do so, I will have to go to the new court and file a lawsuit about the public forest and I will get an answer from Zakara. I really hope you will not let me go to that extent, as I know, that nothing good will come out of it and Zakara cannot prohibit me from taking firewood from the forest, everyone knows, what can be done to the public forest. Please, excuse me that I have bothered you, but there is no other way, as Zakara is not here.

Your humble servant and Brother Solomon Svimon Andronikov.

March 12th, 1868.

Signagi“

ილუსტრაცია 36: სვიმონ ანდრონიკოვის წერილი ძალუა თინათინს ტყიდან შეშის გამოტანის შესახებ. 1868 წლის 12 მარტი. Qd-8451.

Illustration 36: Letter of Svimon Andronikov to aunt Tinatin regarding taking firewood out of the forest. 12 March 1868. Qd-8451.

Handwritten text in a cursive script, likely a list or account. The text is written on aged, slightly stained paper. It begins with a line that appears to be a date or a reference number, followed by several lines of descriptive text. The handwriting is dense and somewhat slanted. The text is oriented vertically on the page.

Handwritten text in a cursive script, likely a list or account. The text is written on aged, slightly stained paper. It begins with a line that appears to be a date or a reference number, followed by several lines of descriptive text. The handwriting is dense and somewhat slanted. The text is oriented vertically on the page.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or a concluding note. It is written in a cursive script and appears to be a name or a title. The text is oriented vertically on the page.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or a concluding note. It is written in a cursive script and appears to be a name or a title. The text is oriented vertically on the page.

„ჩვენ, ქვემოთ ამისა ხელის მომწერნი ზოგად აზნაურნი, ნანეიშვილები: ლუბერსკის სეკრეტარი ალექსი ექვთიმეს ძე, იუნკერი კონსტანტინე და თეიმურაზ მალაქიას ძენი, თომა და დათა ზურაბის ძენი, ივანე ქველის ძე, ბეგლარ ქველის ძე, სოლომონ ქაიხოსროს ძე, იესე, ივანე და ბასა ერდიშელის ძენი, ნიკო ივანეს ძე, ნანეიშვილები, მერაბ დავითის ძე ჭუბაბრია, ნიკო დავითის ძე ქორქია, და დათა ნიკოს ძე კორძაია, ვსდებთ ამა ხელის წერილსა წინაშე უფლის ორპირის პოლიციის პრისტავის ავალიანისადმი, მას შინა, რომელ ჩვენ დღემანდელსა რიცხვსა გამოგვიცხადე მოწერილობა უფლის სენაკის უზდის მმართველისა, ჩვიდმეტის რიცხვიდამ ამა თვისა. მოჭრაზედ თვით მნებელობითა აღკრძალვა ლობიერის ტყისა ამისათვის ვიკვრით ამა ხელის წერილითა თქვენს პრისტავთან, რომელი დაკავებულსა თქვენ მიერ გუშინდელსა რიცხვსა, ჩვენს საერთო ტყეშიდ, სახელდობ, ლობისშიდ, არარაი მოვჭრათ ჩვენ და არცა მოჭრის ნება სხვას მივსცეთ, ვინაითგან ტყე არის დაკავებული თქუენს მიერ და განკარგულებისა მიერ უფლის სენაკის უზდის ნაჩაღნიკისა (მაზრის უფროსი). მამასახლისიდამ ჩვენ გვეკრძალება მოჭრა საერთო ტყეშიდ ხისა და შეშათა, მანამ სანამდის ტყე ესე ჩვენი არ იქნება განაწილებული. ხოლო უკუეთუ ვინმე ჩვენგანი დაარღვევს ამა მართველობის განკარგულებასა, მოჭრითა ტყეშიდ ხისა შეშათა, გინა სხვა საჭიროებისათვის, ამ შეზღუდვაშიდ დამრღვეველი ამა მართველობის განკარგულებისა, გარეშე სხვა პასუხისგებისა შთავარდების ფიცხელსა კანონიერსა ზღვევაშიდ, თანახმად კანონისა აღუსრულებლობისათვის და წინააღმდეგობისათვის მართველობისა განკარგულებისა, რასა შინა ჩვენს საკუთარს ხელს ვაწერთ.“

„We, the undersigned noblemen: The Naneishvili – secretary of Gubersk Aleksii, son of Ekvtim, Junker Konstantine and Teimuraz, sons of Malakia, Toma and Data, sons of Zurab, Ivane, son of Kveli, Beglar, son of Kveli, Solomon, son of Kaikhosro, Iese, Ivane and Basa, sons of Erdishel, Niko, son of Ivane, the Naneishvili, Merab Chubabria, son of Davit, Niko Korkia, son of Davit and Data Kordzaia, son of Niko, issue this deed of promise to the two-faced chief of police Avaliani, concerning the official letter of governor of Senaki administrative unit by the date of 17 of this month, which was given out today – No. 3398. With this letter, which was discussed with your senior, we have agreed that in our common forest, we should not deforest or let anyone do so, as this forest is occupied by you, by the decree of the Chief of Senaki. By the prefect, we are prohibited to cut firewood and planks until the forest is shared with us. If any of us violates this order of authority – cutting the forest for firewood or any other needs – the violator will be punished with the full strictness of the law for its violation and resistance towards the government’s decree. Hereby, we sign the deed.“

ილუსტრაცია 37: პირობის წიგნი ტყის ხელშეუხებლობის შესახებ, მიცემული ნანეიშვილების, ჭუბაბრიებისა და ქორქიების მიერ ორპირის პრისტავისათვის (ბოქაული – საპოლიციო აპარატის დაბალი რანგის მოხელე). 1868 წლის სექტემბერი. Hd-9189.

Illustration 37: Deed of promise about the inviolability of the forest, granted by the Naneishvili, Chubabria and Korkia to the police superintendent. September 1868. Hd-9189.

„1874 წელსა, მარტის 3-ს დღესა ჩვენ ქვემოთ ამისა ხელისა მომწერნი ახმეტაში მცხოვრებნი გლეხნი წმინდა ჯვარპატიოსნის ეკლესიის პრიხოდის (რუს.: მრევლი) ხალხთა ავილეთ იჯარით თქვენ, თავად ლუარსაბ, ალექსანდრე და დავით ჩოლოყოვთაგან, თქვენი ნასყიდი ...ტყე შავტახური და დედუნაური, როგორც გვქონდა ალებული წასრულ: 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873 შემდგომის პირობით: ტყიდგან უნდა ვისარგებლოთ: შეშით, ფიჩხით, წკნელით, ურმის იარაღით და გუთნისა, ჭიგო, რაც ჩვენს გლეხთ თითო კომლს მოგვინდება თავის ვენახებისთვის. გაყიდვის ნება არა გვაქუს, არც ხის მოჭრის ნება და უკეთუ საჭიროება მოითხოვს, მაშინ ბილეთი უნდა ავილოთ თქვენ ჩოლოყოვთაგან.

გარდა ზემოთ აღნიშნულის სამსახურისა, ჩვენ გლეხნი ვალდებულნი ვართ ამ ტყის სარგებლობის გულისთვის კომლზედ სამი მანეთი და ათი შაური მოგართოთ. უკეთუ მუშა თავის დროს არ გამოვა, მაშინ შტრაფი (ჯარიმა) ორი მანეთი უნდა წაერთოს. ამას გარდა, ჩვენ ვერ დაგიშლით დააყენოთ ტყეში თქვენი ღორი, ცხვარი და ძროხა. თქვენ, ჩოლოყოვთ სასარგებლოთ აგრეთვე სხვანიც შეუშვათ, ვინც გსურთ და რომელნიც გასულან ამ მოცემულ საიჯარო ტყიდგან, არცა აქუთ ნება შესვლისა, უკეთუ ნებას არ აიღებენ თქვენ, ჩოლოყოვთაგან.

ვადა ამ კონტრაგტისა მომავალ წლამდინ უნდა იყოს, უკეთუ ამ ვადის შესრულებაზედ, პირველ ქრისტესშობის თვემდინ ახლათ არ მოვრიგდით და ტყიდან სარგებლობას არ დაგვიშლით. რამთენიც დღე გარდასცილდება ამ აღნიშნულ ვადას დღეში შტრაფი (რუს.: ჯარიმა) ხუთი მანეთი თქვენ, გლეხთ, უნდა გარდაგხდეთ.“

„In the year 1874, on March 3, we, the undersigned peasants living in Akhmeta and the parish of St. Jvarpatiosani church, took a lease from the noblemen Luarsab, Aleksandre and Davit Cholokov of Shavtakhuri and Dedunauri forests as we did in the past: 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, under the following condition: we may use the forest for: firewood, twigs, sticks, wood material from cart and plough, vine stakes that our peasant households may need for vineyards. We shall not have the right to sell, deforest, but if it is required, we then have to ask for the permission from you, Cholokov.

In addition to the above-mentioned service, we, the peasants, are obliged to give you three Rubles and ten Kopecks per household, for using the forest. If the worker does not come out on time, then he shall be fined by two Rubles. In addition, we cannot prohibit you from keeping your pigs, sheep and cows in the forest. You may also allow anyone into the forest, whoever you wish and those, who are not granted with such permission, shall ask for one from you, Cholokov.

The term of this contract shall be valid until the following year if before the expiry of the term, we fail to agree again and if you do not allow us to go into your forest any more. After that, no matter how many days shall pass after the term, fine of five Rubles shall be due by the peasants.“

ილუსტრაცია 38: ტყის იჯარით ალების წიგნი, მიცემული ახმეტელი კიკო ქადიგულაშვილისა და სხვათა მიერ ლუარსაბ, ალექსანდრე და დავით ჩოლოყავეთათვის. 1874 წლის 3 მარტი. Hd-3300.

Illustration 38: Deed regarding the lease of the forest, granted by Kiko Kadigulashvili and others to Luarsab, Aleksandre and Davit Cholokov. 3 March 1874. Hd-3300.

221

221. 221. 221. 221. 221.

Handwritten text in a cursive script, likely a list or index, covering the top half of the page.

- 1 ...
- 2 ...
- 3 ...
- 4 ...
- 5 ...
- 6 ...
- 7 ...
- 8 ...
- 9 ...
- 10 ...
- 11 ...

Handwritten text at the bottom of the page, including the date 1892 and 1902?

„ჩვენ, ამისი ქვემოთ ხელისმომწერენი, ვართ თიანეთის უეზდის (რუს.: მაზრა) ბაცალიგოს საზოგადოების სოფელ ამავე ბაცალიგოში და ჩხუბაში მცხ. დავაყენეთ, დავიცვათ და მოვუაროთ ამა სოფლის საზვავოსთვის დაცული და შენახული ტყეები. ამ ტყეში რომელიც შავოლთა და მასჭრით ნედლსა ხესა, იმან უნდა გადავიხადოთ 10 ათის ცხვარის ნაფასური ფული, ვეში და საქონელი, შტრაფი სოფლის სასარგებლოდ. მასზედ ხელს ვანერთ ჩვენ მეპირობენი კაცნი:

1. ბათაკა თოთასძე არაბული	2. ბათირა არაბული
3. მანგია ლაგაზისძე	4. ძია თათარაშვილი
5. ბაჭყურა არაბული	6. ბაბუა არაბული
7. ბაჭყურა არაბული	8. ლაგაზა ბადიაშვილი
9. კურდღელა არაბული	10. ძია აფშინაშვილი
11. ივანე არაბული	

ამაში დამსწრე ვარ მე, ბაცალიგოს საზოგადოების მამასახლისი, გიორგი არაბული 1892 წელს აპრილის 20.“

„We, the undersigned, are the residents of Batsaligo and Chkhuba villages of Tianeti district.

We are determined to protect the forests that are under the danger of avalanches. Those, who cut the trees, shall pay equivalent of the price for ten sheep, in money, other value, or cattle. We sign as we agree:

1. Bataka Totasdze Arabuli	2. Batira Arabuli
3. Mangia Lagazisdze	4. Dzia Tatarashvili
5. Bachkura Arabuli	6. Babua Arabuli
7. Bachkura Arabuli	8. Lagaza Badziashvili
9. Kurdghela Arabuli	10. Dzia Apshinashvili
11. Ivane Arabuli	

I, Giorgi Arabuli, Mamasakhlisi (a village headman) of Batsaligo residents, am the witness to this, 1892, April 20.“

ილუსტრაცია 39: პირობის ხელწერილი ტყის ზვავსაშიშ ზონაში ხის მოჭრის აკრძალვის თაობაზე. საბუთი შედგენილია 1892 წელს თიანეთის მაზრაში. არაბულების კერძო კოლექცია.

Illustration 39: Agreement certificate about the prohibition of deforestation in the avalanche hazardous zone. 1892. Arabuli family collection.

Handwritten header text at the top of the page, possibly a title or date.

Handwritten word or phrase, possibly a name or title.

Vertical handwritten text on the left margin, possibly a name or address.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of cursive script.

Handwritten word or phrase at the bottom of the main text block.

Handwritten text at the bottom left, possibly a signature or date.

„1895 წელსა, ივნისის 29-სა, სოფლის მელაანის მამულის მებატონე თავადმა ზაქარია იასეს ძე ანდრონიკოვმა გამომიცხადა, დღეინდელ რიცხვში საქმესა ზედა: ამა ანდრონიკოვის საკუთრება მამულში, ესე იგი ტყეში, ამავე სოფელში მოეჭრათ ერთი მუხის ხე, ამა ანდრონიკოვის ნებადურთველად, მელაანში მცხოვრებელს, გიო ზაქარიას ძე პატიაშვილს. ამაზედ მე, მელაანის საზოგადოების მამასახლისი გიგია ნათიძე, წარვედი ადგილობრივ, სადაც იყო მოჭრილი მუხის ხე, თანადასწრებითა მელაანში მცხოვრებლების: აბრია ნათიძისა, სოლიკო ნათიძისა, და თვით ზემოხსენებულის ანდრონიკოვის უპრავლიუსჩისათა (რუს.: მოურავი), მისა ჭყონიგორათა გავსინჯე და საქმით აღმოსჩნდა მოჭრილი ერთი მუხის ხე ნამდვილ ამ ანდრონიკოვის საკუთრება ტყეში. ისივე ხე აღმოსჩნდა გიო პატიაშვილის სახლში, რომელსაც გაეხერხნა და არის ექვსი კოჭი, ღირებული თითო ცალი კოჭი ორი მანეთი. აქტი ესე შევადგინე და გარდავეცი მოჩივართ, თავადს ზაქარია ანდრონიკოვს, წარსადგენელად და განსარჩეველად მისდამის ჯერ არს, – სოფლის მელაანის მამასახლისი, გიგია ნათიძე ამის უნიგნობისა გამო ხელს უწერ ამა საზოგადოების მწერალი ვანო სპანდერაშვილი.

იგივე ექვსი კოჭი დავატუსალე და ჩავაბარე ზემოთ თქმულს გიო პატიაშვილს, მე მამასახლისმა გიგია ნათიძემ.“

„On June 29, 1895, the owner of the village Melaani, a nobleman Zakaria Andronikov, son of Iase, informed me about the situation as of today. Gio Patiashvili, son of Zakaria, a resident of Melaani cut one oak tree in the forest of the same village which belongs to Andronikov without his permission.

Therefore, I, Gigia Natidze, a superior of the Melaani community went to check to the place where the oak had been cut. I was accompanied with the residents of Melaani: Abria Natidze, Soliko Natidze and the above-mentioned superior Andronikov. As a result, the oak of Tchkonigori and one oak tree had been, indeed, cut down, in the forest of Andronikov. The tree was found in the house of Gio Patiashvili, who had the tree cut in six planks, each of them worth two rubles. I drew an act and handed it to the plaintiff, Zakaria Andronikov to be considered. Considering the fact, that the prefect of village Melaani, Gigia Natidze does not know how to read or write, I, a public writer, Vano Spanderashvili, sign the paper.

I, prefect Gigia Natidze, confiscated six planks of oak tree and passed them to the above-mentioned.“

ილუსტრაცია 40: აქტი, შედგენილი მამასახლისი გიგია ნათიძის მიერ ზაქარია ანდრონიკოვის ტყეში გიო პატიაშვილის მიერ უნებართვოდ ხის მოჭრის თაობაზე. 1895 წლის 29 ივნისი. Qd-8321.

Illustration 40: Act, created by Prefect Gigia Natidze, about the cutting down of trees from Zakaria Andronikov's forest without permission by Gio Patiashvili. 29 June 1895. Qd-8321.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, written in a cursive script.

Handwritten text in the upper middle section, including several lines of cursive script and some numbers in parentheses.

Handwritten text in the middle section, continuing the cursive script with some larger, more prominent characters.

Handwritten text in the lower section, including a large number '100' and several lines of cursive script.

„ღვთით, ქუთაისს და სასახლეს რაც ხე გენება, ამას ქვევით გინერ:

განის სარძიკველ: თორმეტ თორმეტი ცულის ტარი (წ),
 სიგრძის სარძიკველ: ათ-ათი ცულის ტარი (წ), ცხრა-ცხრა (ივ) 16,
 ბაჯგი სარძიკულებს ქვეშ უბრალო დიდი: ოცდაცამეტი, უნცროსი: ოცდათერთმეტი,
 ... ყველა ოთახებს ძირის: (რკბ) (122),
 ზევიდან განის სარძიკვლებს მეორ-მეორე სარძიკვლებია (ივ) 16,
 ზევიდან სიგრძის სარძიკვლებს მეორ-მეორე სარძიკველი (მ) 40,
 მუხის გამხმარი ფიცარი საჭერავი,
 მუხის გამხმარი ფიცარი სისქით ხელის დადება, კედლის,
 ... აღმართეს ფიცარი გამხმარი მუხა, სისქით ხელის დადება,
 სიგანის სარტყლები: თხუთმეტი ცულის ტარი...
 სიგრძის სარტყლები: ათ-ათი ცულის ტარი,
 ... ზედა ყოველს ოთახს
 მეორ-მეორე სიგანის სარტყელი,
 მეორ-მეორე სიგრძის სარტყელი,
 ლამფის ფიცარი და ლურსმანი,
 ოთხი დიდი ხე, ცამეტ-ცამეტი ცულის ტარი განზეგამხდომი...“

„The trees required for Kutaisi and the castle are listed below:

Transverse plate for foundation: 12 axe shafts

Linear plate for foundation: 10 axe shafts, 9

The threshold under the foundation, big, simple: thirty-three; small: thirty-one;

...for all the floors of the rooms: 122

Transverse threshold for the top: second foundation 16

Linear threshold for the top: second foundation 40

Dried oak plank for the ceiling,

Dried oak plank hand-width – for the wall,

Dried oak plank – hand-width,

Width belt: 15 axe shafts,

Linear belt: 10 axe shafts,

...for each upper room,

Second width belt,

Second linear belt,

Plank for the ceiling board and nails

Four big trees, 13 axe shafts in width...“

ილუსტრაცია 41: ნუსხა ქუთაისის სასახლის ხე-ტყისა. XIX ს. Sd-1338.

Illustration 41: List of the forests of the Kutaisi Castle. 19th c. Sd-1338.

ალგომეზი გამოყენებული ხელნაწერების და ისტორიული საბუთების ნუსხა

1. ვანის სახარება. XII-XIII სს. გადამწერი: იოვანე; მხატვარი: მიქაელ კორესელი. A-1335.
2. მეფე გიორგი XII-ის მიერ ციციკაშვილებისათვის მიცემული სითარხნის განახლების წიგნი. 1799 წლის 26 მაისი. Qd-9220
3. ყანჩაეთის ჟამნ-გულანი. 1674 წ. H-1452.
4. ვეფხისტყაოსანი. შოთა რუსთაველი. XVIII ს., იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის-ეული ხელნაწერი, ე. წ. „წერეთლისეული“ ნუსხა. S-5006.
5. ქართლის ცხოვრება (ე. წ. „მარიამისეული“ ნუსხა). ხელნაწერი გადამწერილია ქართლის მეფე როსტომის მეუღლის, მარიამ დედოფლის დაკვეთით. 1633-1646 წწ. S-30.
6. ქართლის ცხოვრება (ე. წ. „ანასეული“ ნუსხა). გადამწერილია კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ის მეუღლის, დედოფალ ანას ბრძანებით. Q-795.
7. „ძეგლისდება“ გიორგი ბრწყინვალისა და „ხელმწიფის კარის გარიგება“. XVII-XVIII სს. H-3094.
8. დასტურლამალი. ვახტანგ VI. გადამწერი: [თუმანიშვილი]. XIX ს-ის 10-იანი წლები.
9. კალმასობა. 1828 წ. H-2134.
10. ანდრონიკე მეფის (მეფე დავით VIII-ის შვილი) სიგელი წითლოსან ქუენიფნაველ ლარგველის შვილს. 1348 წ. Hd-1360.
11. საბაზიეროს ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ზაალ ციციშვილის მიერ ორბელისშვილისათვის. 1684 წლის 1 ნოემბერი. Sd-541.
12. ყმისა და მამულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული სომხითის მელიქის მირიმანიძე ავთანდილ ქამარბეგისშვილის მიერ ზურაბ თუმანიშვილისათვის. 1697 წლის 11 ნოემბერი. Hd-403.
13. მთაში შეშისა და სახმარი ხე-ტყის დანებების წიგნი, მიცემული ფანასკერტელ-ციციშვილ ნოდარის შვილების – ფარსადანის, ვახტანგის, პაატასა და ამილანბარის – მიერ გორელთა მდივან დავითისა და სხვებისათვის. 1699 წლის 24 თებერვალი. Hd-10126. (პ).
14. ბიძინა ყანჩელის მიერ ყორჩიბაშ დემეტრესა და გივი ამილახვრისათვის მიცემული პირობის წიგნი, ტყის გაუსყიდველობის შესახებ. XVII ს. Hd-2150.
15. ფულისა და კეთილმოყვრობის წიგნი, მიცემული სარდალ ლუარსაბისა, თბილელ მთავარეპისკოპოს დომენტის, ბაზიერთუხუცეს ოთარის, მოლარეთუხუცეს მანუჩარისა და მეჯინბეთუხუცეს რევაზის მიერ ავთანდილ მოურავისშვილისათვის. Hd-4470. XVII ს-ის 90-იანი წლები.
16. პირობის წიგნი ვალში სამასი ურემი შეშის მიტანის შესახებ, მიცემული იოსებ სამებელის მიერ ბესარიონისათვის. 1711 წლის 7 დეკემბერი. Ad-747.
17. ყმების ნასყიდობის წიგნი, მიცემული გორჯასპი მუსხელიშვილის მიერ ბაზიერთუხუცეს ზაზა ციციშვილისათვის. 1722 წლის 1 იანვარი. Ad-1242.
18. გიორგი გოგნიაშვილისა და ზაზა

- ჯანდიერის სასისხლო დავის გადანყვეტილების წიგნი. ახლავს დავით ბაზიერთუხუცესის ოთხკუთხა ბეჭედი. 1743 წლის 14 ივნისი. Ad-1421.
19. ბრძანება თეიმურაზ მეფისა ბალათარ ტატიშვილს ნადირობის სამზადისის შესახებ. 1750 წლის 25 დეკემბერი. Hd-10374.
 20. ბრძანება თეიმურაზ მეფისა ერასტი იოთამიშვილს, ბაზიერთუხუცესის ზაზას შვილისა და მანუჩარის სამამულე დავის გადანყვეტილების შესახებ. 1751 წლის 3 მაისი. Ad-1311.
 21. ბრძანება ერეკლე მეფისა ბაზიერთუხუცეს ზაალს მამულის მოვლის შესახებ. 1755-წლის 26 დეკემბერი. Hd-1874.
 22. ტყის წყალობის წიგნი, მიცემული სოლომონ მეფის მიერ ინალიკა და როსტომა ქოჩიჩაშვილებისათვის. 1796 წლის 29 ოქტომბერი. Ad-1047.
 23. ბრძანება კათალიკოსისა ამილბარ სახლთუხუცესისა და იოვანე მეტეხის მოურავს ჯავახიშვილის მთიდან გამოტანის შესახებ. 1799 წლის ნოემბერი. Qd-8581.
 24. ხელწერილი შეშის ფასის მოზარების შესახებ, მიცემული ალექსანდრე ეშიკალასბაშ და მდივან ოთარის მიერ თელაველ კაცებისათვის. 1801 წლის 24 იანვარი. Hd-1526.
 25. ბრძანება გორის საერობო პოლიციის კაპიტან-ისპრავნიკისა ფავლენიშვილები-სადმი, ტირძნისის მცხოვრებელთათვის ტყიდან შეშის გამოზიდვის ნებისდართვის შესახებ. 1813 წლის 25 მარტი. Hd-10701.
 26. ხელწერილი ნანეიშვილებისა ტყის ხელშეუხებლობის შესახებ. 1833 წლის 14 იანვარი. Hd-9191.
 27. ჩვენებები მოწმეებისა ტყის გაჩეხვაზე საბანაძის საჩივართან დაკავშირებით. 1834 წლის 1 ივლისი. Hd-5228.
 28. ბრძანებულება სინოდის კანტორისა ნიკიფორე არხიმანდრიტს შუამთის მონასტრის ტყით სარგებლობასთან დაკავშირებით (ორენოვანი). 1839 წლის ივნისი. Hd-11127.
 29. ნუსხა ხე-ტყის მასალის ღირებულებისა თელავის მაზრაში 1865 წელს. 1865 წლის 31 იანვარი. Hd-4578.
 30. წერილი სვიმონ ანდრონიკოვისა ძალუა თინათინისადმი ტყიდან შეშის გამოტანის შესახებ. 1868 წლის 12 მარტი. Qd-8451.
 31. პირობის წიგნი ტყის ხელშეუხებლობის შესახებ, მიცემული ნანეიშვილების, ჭუბაბრიებისა და ქორქიების მიერ ორპირის პრისტავისათვის. 1868 წლის სექტემბერი. Hd-9189.
 32. ტყის იჯარით აღების წიგნი, მიცემული ახმეტელი კიკო ქადიგულაშვილისა და სხვათა მიერ ლუარსაბ, ალექსანდრე და დავით ჩოლოყაევთათვის. 1874 წლის 3 მარტი. Hd-3300.
 33. პირობის ხელწერილი ტყის ზვავსაშიშ ზონაში ხის მოჭრის აკრძალვის თაობაზე. საბუთი შედგენილია 1892 წელს თიანეთის მაზრაში. არაბულების კერძო კოლექცია.
 34. აქტი, შედგენილი მამასახლის გიგია ნათიძის მიერ, ზაქარია ანდრონიკოვის ტყეში გიო პატიაშვილის მიერ უნებართვოდ ხის მოჭრის თაობაზე 1895 წლის 29 ივნისი. Qd-8321.
 35. ნუსხა ქუთაისის სასახლის ხე-ტყისა. XIX ს. Sd-1338.

LIST OF MANUSCRIPTS AND HISTORICAL DOCUMENTS

1. Vani Four Gospels. 12th-13th c. A-1335. Scribe: Ioane. Illustrator: Mikael Korese-
li. Place of copying: Romana Monastery,
Constantinople. The manuscript belonged
to Queen Tamar. A-1335.
2. Deed of King Giorgi XII to the Tsitsikashvi-
li concerning the renewal of their right for
freedom. 26 May 1799. Qd-9220.
3. Kanchaeti Zhamn-Gulani (liturgical collec-
tion). 1674. H-1452.
4. *The Knight in the Panther's Skin. Shota
Rustaveli*. The manuscript belonged to
King Solomon the 1st of Imereti. 18th c.
The so-called "Tseretliseuli" manuscript.
S-5006.
5. *Kartlis Tskhovreba* (History of Georgia).
The manuscript was compiled by the or-
der of Queen Mariam, wife of Rostom,
King of Kartli. 1633-1646. S-30.
6. *Kartlis Tskhovreba* (History of Georgia).
The manuscript was compiled by the or-
der of Queen Ana, wife of Alexander the I,
King of Kakheti (1479-1495). Q-795.
7. *Garigeba khelmts'ip'is karisa* ("Regula-
tions of the Royal Court"). 14th c. Date
of the manuscript: 17th-18th c. centuries.
H-3094.
8. *Dasturlamali*. King Vakhtang VI. Scribe:
Tumanishvili. 1810s. Q-342.
9. *Alms-Gathering*. Prince Ioane of Georgia.
1828. H-2134.
10. Deed of King Andronike (Son of King Da-
vid the VIII) to Tsitlosan, son of Largveli.
1348. Hd-1360
11. Deed of purchase of falcon aviary, grant-
ed to Orbelishvili by Zaal Tsitsishvili. 1 No-
vember 1684. Sd-541.
12. Deed of purchase of a serf and a piece
of land given out by Prefect of Somkhiti
(Georgian provinces of Samshvilde and
Khunani in Middle Ages), son of Miriman,
Avtandil Kamarbegishvili to Zurab Tuman-
ishvili. 11 November 1697. Hd-403.
13. Deed of concession of the firewood
and forest, given out by Tsitsishvili of
Panaskerti, children of Nodari: Parsadan,
Vakhtang, Paata and Amilghanbar to Gori
chief secretary Davit and others. 24 Feb-
ruary 1699. Hd-10126.
14. Deed of promise given out by Bidzina
Kancheli to Korchibash Demetre and Givi
Amilakhvari regarding the non-selling
agreement of the forest. 17th. Hd-2150.
15. Deed of friendship and money given out
by Commander Luarsab, Archbishop Do-
menti, Baziertukhutsesi (chief falconer)
Otar, *Molaretukhutsesi* (chief royal trea-
surer) Manuchar and *Mejinibetukhutsesi*
(royal stable-keeper) Revaz to Avtandil
Mouravishvili. 1790s. Hd-4770.
16. Deed of promise on delivery of three hun-
dred carts of wood on credit, given by
Ioseb Samebeli (Bishop of the Trinity Ca-
thedral) to Besarion. 7 December 1711.

- Ad-747.
17. Deed of purchase of servants, given out by Gurjasp Muskhelishvili to *Baziertukhutsesi* (chief falconer) Zaza Tsitsishvili. 1 January 1722. Ad-1242.
 18. Wergild charter of Giorgi Gogniashvili and Zaza Jandieri with the square seal of *Baziertukhutsesi* (chief falconer) David. 14 June 1743. Ad-1421.
 19. Order of King Teimuraz to Baghatar Tatishvili about the preparations for the hunting. 25 December 1750. Hd-10374.
 20. Order of King Teimuraz to Erasti Iotamishvili, about the decision regarding the land dispute by the son of *Baziertukhutsesi* (chief falconer) Zaza and Manuchar. 1751, May 03. Ad-1311.
 21. Order of King Erekle to *Baziertukhutsesi* (chief falconer) Zaal about the supervision of his lands. 26 December 1755. Hd-1874.
 22. Deed about gifting the wood, granted by King Solomon to Inalika and Rostom Kochechashvili. 29 October 1796. Ad-1047.
 23. Order of Catholicos to *Sakhlukhutsesi* (chief steward) Amilbar and Iovane Mouravi (lord) of Metekhi about the act of taking the firewood from the mountain of Javakhishvili. November 1799. Qd-8581.
 24. Certificate about handing over the price of firewood, granted by Aleksandre the *Es-hikaghasbash* (police chief and a master of ceremonies) and secretary Otar to the men of Telavi. 14 January 1801. Hd-1526.
 25. Order by the captain of district police chief of Gori to Pavlenishvili regarding granting the permission to Tirdznisi residents to employ the forest resources for firewood. 25 March 1813. Hd-10701.
 26. Certificate of the Naneishvili regarding the inviolability of the forest. 14 January 1833. Hd-9191.
 27. Statements of the witnesses about the case of deforesting, based on the complaint of Sabanadze. 1 July 1834. Hd-5228.
 28. Decree of synod on the use of the forest of Shuamta Monastery to Nikipore Archimandrite. June 1839. Hd-11127.
 29. List of the firewood prices in the district of Telavi. 31 January 1865. Hd-4578.
 30. Letter of Svimon Andronikov to aunt Tinatin regarding taking firewood out of the forest. 12 March 1868. Qd-8451.
 31. Deed of promise about the inviolability of the forest, granted by the Naneishvili, Chubabria and Korkia to the police superintendent. September 1868. Hd-9189.
 32. The deed regarding the lease of the forest, granted by Kiko Kadigulashvili and others to Luarsab, Aleksandre and Davit Cholokaev. 3 March 1874. Hd-330.
 33. Agreement certificate about the prohibition of deforestation in the avalanche hazardous zone. 1892. Arabuli family collection. The document was created in 1892, Tianeti District. Arabuli family collection.
 34. Act, created by Prefect Gigia Natidze, about deforesting Zakaria Andronikov's forest by Gio Patiashvili without permission. 29 June 1895. Qd-8321.
 35. List of the forests of the Kutaisi Castle. Nineteenth century. Sd-1338.

ბიბლიოგრაფია

1. ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. წგ.: ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. თბ. 1973
2. დასტურლამალი მეფის ვახტანგ VI-ისა. რედაქტორი: პეტრე უმიკაშვილი. ტფ. 1886.
3. დოკუმენტები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. თბ. 1967.
4. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1940.
5. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. II. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1953.
6. იოანე ბატონიშვილი. კალმასობა. კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით. ტფ., 1936.
7. საქართველოს სიძველენი. ტ. II. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ. 1909.
8. ქართლის ცხოვრება, ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955.
9. ქართლის ცხოვრება, ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1959.
10. ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბ. 2008.
11. ხელმწიფის კარის გარიგება. ე. თაყაიშვილის გამოცემა. ტფ. 1920.
12. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. I. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1984.
13. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ნ. თარხნიშვილმა, ბაბილინა ლომინაძემ. თბ. 2013.
14. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. III. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ. თბ. 2014.
15. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. IV. ტომი შეადგინა და ქართული ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა მ. სურგულაძემ. თბ. 2016.
16. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1965.
17. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. IV. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1972.
18. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1985.
19. კაკაბაძე ს. ისტორიული საბუთები. ნ. I-V, თბ. 1913.
20. კაკაბაძე ს. მასალები დასავლეთ საქა-

- რთველოს სოციალური და ეკონომიური ისტორიისათვის (საისტორიო კრებული, ნ. I. თბ. 1928.
21. კაკაბაძე ს. მასალები დასავლეთ საქართველოს სოციალური და ეკონომიური ისტორიისათვის (საისტორიო კრებული, ნ. III. თბ. 1928.
 22. კიკნაძე რ. ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. თბ. 1975.
 23. ქართული ისტორიული დოკუმენტები. თბ. 2014.
 24. ქართული ხელნაწერი წიგნი. ალბომი. თბ. 2012.
 25. ქველი ჩხატარაიშვილი. ნარკვევები სამხედრო საქმის ისტორიიდან ფეოდალურ საქართველოში („ლაშქარ-ნადირობა“ და მისი სოციალური არსი). თბ. 1979.
 26. ყიფშიძე ი. სატყეო მეურნეობის ისტორიის საკითხები. თბ. 2013. გვ. 11.
 27. ცენტრალური და ადგილობრივი სამოხელეო წყობა შუა საუკუნეების საქართველოში. ენციკლოპედიური ლექსიკონი. თბ. 2017.
 28. ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წიგნი I. ტფ. 1930.
 29. ჯავახიშვილი ივ. ქართული სამართლის ისტორია. წიგნი II, ნაწილი I. ტფ. 1928.
 30. ჯავახიშვილი ივ. ქართული სამართლის ისტორია. წიგნი II, ნაწილი II. ტფ. 1929.
 31. Shota Rustaveli. *The Knight in the Panther's Skin*. Translated from the Georgian by Venera Urushadze. Tb., 19687.
 32. *Kartlis Tskhovreba (A history of Georgia)*. Georgian National Acad. of Sciences, Commission for the study of Georgian historical sources. transl.: Dmitri Gamq'relidze; forew. by Roin Metreveli. Tb. 2014.

REFERENCES

1. *Baramidze, A., & Kekelize, K., eds. 1936. Alms-gathering*. Tbilisi.
2. *Batonishvili, V., 1974. Description of Kingdom of Georgia. In Kartlis Tskhovreba. Vol. IV. Tbilisi.*
3. *Berdzenishvili, N., ed. 1940. Documents from Socialist History of Georgia. Volume I, Tbilisi.*
4. *Berdzenishvili, N., ed. 1953. Documents from Socialist History of Georgia. Volume II, Tbilisi.*
5. *Central and Local Civil Service in Georgia of Middle Ages. 2017. Tbilisi.*
6. *Chkhatarashvili, K., 1979. Studies on Military Science from the History of Feudal Georgia. "Warring and hunting" and its social essence. Tbilisi.*
7. *Documents for History of Economy of Georgia. 2013. Tbilisi.*

- gia. 1967. Tbilisi.
8. *Enukidze, T., Silogava, V. & Shoshiashvili, N., eds.* 1984. *Corpus of Georgian Historic Documents*. Volume I. Tbilisi.
 9. *Enukidze, T., Tarkhnishvili, N. & Lominadze, B., eds.* 2013. *Corpus of Georgian Historic Documents*. Volume II. Tbilisi.
 10. *Enukidze, T., Kldiashvili, D. & Surguladze, M., eds.* 2014. *Corpus of Georgian Historic Documents*. Volume III. Tbilisi.
 11. *Documents for History of Economy of Georgia*. 1967. Tbilisi.
 12. *Dolidze, I., ed.* 1965. *Law Regulation of Georgia*. Volume II. Tbilisi.
 13. *Dolidze, I., ed.* 1972. *Law Regulation of Georgia*. Volume IV. Tbilisi.
 14. *Dolidze, I., ed.* 1985. *Law Regulation of Georgia*. Volume VIII, Tbilisi.
 15. *Georgian Historic Documents*. 2014. Tbilisi.
 16. *Georgian Manuscript Book*. 2012. Tbilisi.
 17. *Javakhishvili, I.,* 1928. *History of Georgian Law*. Book II. Part I. Tbilisi.
 18. *Javakhishvili, I.,* 1929. *History of Georgian Law*. Book II. Part II. Tbilisi.
 19. *Javakhishvili, I.* 1930. *Economic History of Georgia*. Book I. Tbilisi.
 20. *Kakabadze, S., ed.* 1913. *Historic Documents*. I-V. Tbilisi.
 21. *Kakabadze, S.,* 1928. *Materials for Social and Economic History of Western Georgia*. Book I. Tbilisi.
 22. *Kakabadze, S.,* 1928. *Materials for Social and Economic History of Western Georgia*. Book III. Tbilisi.
 23. *Kaukhchishvili, S., ed.* 1955. *Kartlis Tskhovreba*. Vol. I. Tbilisi.
 24. *Kaukhchishvili, S., ed.* 1959. *Kartlis Tskhovreba*. Vol. II Tbilisi.
 25. *Kiknadze, R.,* 1975. *Gorgijanidze Parsadan. History and Eulogy of Kings*. Tbilisi.
 26. *Kipshidze, I.,* 2013. *Issue of history of forestry*. Tbilisi.
 27. *Metreveli, R., ed.* 2008. *Kartlis Tskhovreba*. Tbilisi.
 28. *Rustaveli. Sh., The Knight in the Panther's Skin*. Translated by Venera Urushadze. 1968. Tbilisi.
 29. *Surguladze, M., ed.* 2016. *Corpus of Georgian Historic Documents*. Volume IV. Tbilisi.
 30. *Takaishvili, E., ed.* 1909. *Antiquities of Georgia*. Volume II. Tbilisi.
 31. *Takaishvili, E.,* 1920. *Regulations of the Royal Court*. Tbilisi.
 32. *Umikashvili, P., ed.* 1886. *Dasturmali of King Vakhtang VI*. Tbilisi.

ალგომეზი მოტანილი ტექსტების პუბლიკაციები

1. *Shota Rustaveli. The Knight in the Panther's Skin. Translated from the Georgian by Venera Urushadze. "Sabchota Sakartvelo".* Tb., 19687. გვ. 23.
2. ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. წგნ. ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბ. 2008. გვ. 40-41.
3. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბ. 2008. გვ. 97.
4. ცხოვრება მეფეთმეფისა დავითისი. წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბ. 2008. გვ. 308.
5. ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. წგნ.: ქართლის ცხოვრება, ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955 გვ. 234.
6. ხელმწიფის კარის გარიგება. გამოცემული ე. თაყაიშვილის მიერ. თბ. 1920. გვ. 1-2
7. ხელმწიფის კარის გარიგება. გამოცემული ე. თაყაიშვილის მიერ. თბ. 1920. გვ. 11.
8. დასტურლამალი მეფის ვახტანგ VI-ისა. რედაქტორი: პეტრე უმიკაშვილი. ტფ. 1886. გვ. 12-13.
9. იოანე ბატონიშვილი. კალმასობა. კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით. ტფ., 1936. გვ. 215-219.
10. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II. თბ. 2013. გვ. 44-45; საქართველოს სიძველენი, ტ. II. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ. 1909. გვ. 11-12.
11. საქართველოს სიძველენი, ტ. II. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ. 1909. გვ. 143-144.
12. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1985. გვ. 864-865.
13. იხ. აგრეთვე: დოკუმენტები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. დ. უჩანეიშვილის გამოცემა. თბ. 1967. გვ. 28
14. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1940. გვ. 195-196
15. საბუთის ტექსტი იხ.: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. IV. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1972. გვ. 355-356.

PUBLICATIONS OF THE TEXTS INCLUDED IN THE ALBUM

1. *Shota Rustaveli. The Knight in the Panther's Skin. Translated from Georgian by Venera Urushadze.* Tbilisi. 1968. p. 23
2. *Leonti Mroveli. Life of Georgian Kings. Book: Kartlis Tskhovreba (History of Georgia).* Chief editor Roin Metreveli. Tbilisi. 2008. pp. 40-41.
3. *Leonti Mroveli. Life of Georgian Kings. Book: Kartlis Tskhovreba (History of Georgia).* Chief editor Roin Metreveli. Tbilisi. 2008. p. 97.
4. *Life of the King of Kings Davit. Book: Kartlis Tskhovreba (History of Georgia).* Chief editor Roin Metreveli. Tbilisi. 2008. p. 308.
5. *Juansher: Life of Vakhtang Gorgasali. Book: Kartlis Tskhovreba (History of Georgia),* Volume I. The text is carried out in accordance with all main manuscripts by Kaukhchishvili. Tbilisi. 1955. p. 234.
6. *Regulations of the Royal Court.* E. Takaiashvili's edition. Tbilisi. 1920. pp. 1-2.
7. *Regulations of the Royal Court.* E. Takaiashvili's edition. Tbilisi 1920. p. 11.
8. *Dasturmali of King Vakhtang VI.* Editor: Petre Umikashvili. Tbilisi. 1886. pp. 12-13.
9. *Ioane Batonishvili. Alms-gathering.* With edition by K. Kekelidze and Al. Baramidze. Tbilisi. 1936. pp. 215-219.
10. *Corpus of Georgian Historic Documents. Volume II.* Tbilisi. 2013. pp. 44-45. Georgian Antiquities, Volume II. With edition by E. Takaishvili. Tbilisi. 1909. pp.11-1.2
11. *Georgian Antiquities, Volume II.* With edition by E. Takaishvili. Tbilisi. 1909. pp.143-144.
12. *Law Regulations of Georgia. Volume VIII.* The texts with attached notes for publication were prepared by I. Dolidze. Tbilisi. 1985. pp. 864-865.
13. *Documents from Economic History of Georgia.* D. Uchaneishvili's edition. Tbilisi. 1967, p. 28
14. *Documents from Socialist History of Georgia. Volume I,* with edition by N. Berdzenishvili. Tbilisi. 1940. pp. 195-196.
15. The texts of document in the book: *Law Regulations of Georgia. Volume IV.* The texts with attached notes for publication were prepared by I. Dolidze. Tbilisi. 1972. pp. 355-356.

Handwritten text in Georgian script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is dense and covers most of the left and central portions of the image.

ISBN 978-92-5-131007-6

9 789251 310076

CA1769B/1/10.18